

**TARIMSAL ÜRÜN FİYATLARININ OLUŞUMUNDA
LİSANSLI DEPOCULUĞUN ETKİSİ:
İÇ ANADOLU BÖLGESİ ÖZELİNDE BİR İNCELEME**

Aymelek KAYA

Uzmanlık Tezi

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
Ankara Şubesi
Ankara, Ocak 2023

**TARIMSAL ÜRÜN FİYATLARININ OLUŞUMUNDA
LİSANSLI DEPOCULUĞUN ETKİSİ:
İÇ ANADOLU BÖLGESİ ÖZELİNDE BİR İNCELEME**

Aymelek KAYA

Danışman

Doç. Dr. Ebru Yüksel HALİLOĞLU

Uzmanlık Tezi

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
Ankara Şubesi
Ankara, Ocak 2023

**TÜRKİYE CUMHURİYET MERKEZ BANKASI
UZMANLIK TEZİ DEĞERLENDİRME TUTANAĞI**

Ankara Şubesi Uzman Yardımcısı (14066) Aymelek KAYA'nın "Tarımsal Ürün Fiyatlarının Oluşumunda Lisanslı Depoculuğun Etkisi: İç Anadolu Bölgesi Özelinde Bir İnceleme" başlıklı tezini görüşmek üzere tez değerlendirme komisyonu 12.01.2023 tarihinde toplanmıştır.

Tez çalışması ve yapılan tez savunması sonucunda aday, komisyon üyeleri tarafından karşılarında belirtilen şekilde değerlendirilmiştir:

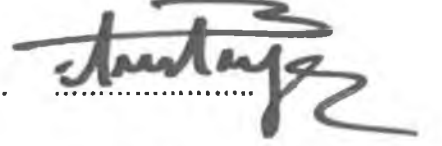
**Komisyon Üyesi
Ad-Soyad / Unvan**

**Değerlendirme
(Başarılı / Başarısız)**

İmza

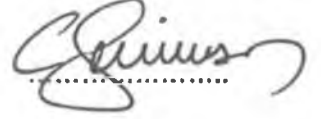
İlker BAYIR
Ankara Şubesi Müdürü

Başarılı.....

Nuri Cemhan SEVİMESER
Ankara Şubesi Müdür Yardımcısı

Başarılı.....

Doç. Dr. Ebru YÜKSEL HALILOĞLU
Gazi Üniversitesi
Endüstri Mühendisliği Öğretim Üyesi

Başarılı.....

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No</u>
İÇİNDEKİLER	i
TABLO LİSTESİ	iii
GRAFİK LİSTESİ	iv
ŞEKİL LİSTESİ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TARIMSAL ÜRÜN PİYASALARININ ÖZELLİKLERİ VE ÖNEMİ	5
---	----------

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE LİSANSLI DEPOCULUK SİSTEMİ MEVZUATI, İŞLEYİŞİ VE MEVCUT DURUMU	9
2.1. Türkiye'de Lisanslı Depoculuk Sistemine İlişkin Mevzuat	11
2.2. Türkiye'de Lisanslı Depoculuk Sisteminin İşleyişi	18
2.3. Türkiye'de ve İç Anadolu Bölgesi'nde Lisanslı Depoların Mevcut Durumu	20

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE TARIM ÜRÜNLERİNİN FİYAT OLUŞUM SÜRECİNDE YER ALAN KURUMLAR	27
3.1. Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO)	27
3.2. Türkiye Ürün İhtisas Borsası A.Ş. (TÜRİB)	31
3.3. Gıda ve Tarımsal Ürün Piyasaları İzleme ve Değerlendirme Komitesi (Gıda Komitesi)	39
3.4. Buğday Fiyatlarının Seyri	42

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİNDE

LİSANSLI DEPOCULUK SİSTEMİ.....	45
--	-----------

BEŞİNCİ BÖLÜM

FİRMA GÖRÜŞ VE DEĞERLENDİRMELERİ	52
---	-----------

5.1. Türkiye’de Lisanslı Depoculuğun Gelişimi	52
---	----

5.2. Lisanslı Depoculuk Sisteminin Mevcut Durumu	54
--	----

ALTINCI BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER.....	56
-------------------------------	-----------

KAYNAKÇA.....	60
----------------------	-----------

TABLO LİSTESİ

Tablo 2.1. Türkiye’de Lisanslı Depoculuk Sistemine İlişkin Temel İstatistiki Veriler.....	21
Tablo 2.2. Türkiye ve İç Anadolu Bölgesi’nde Lisanslı Depo İşletmelerinin Kapasite Verileri (04.11.2021) (Ton).....	22
Tablo 2.3. Mevcut Lisanslı Depoların Kullanım Hacimlerinin Faaliyet Konusuna Göre Dağılımı	23
Tablo 2.4. Türkiye ve İç Anadolu Bölgesi’nde Tahıl ve Buğday Üretim Verileri .	26
Tablo 3.1. Lisanslı Depo ve Ticaret Borsası Bazında ELÜS İşlem Hacimleri	35
Tablo 3.2. Ziraat Alanında Kullanılan Kredi Miktarları.....	37

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 3.1. Lisanslı Depo ve Ticaret Borsası Bazında ELÜS İşlem Hacimleri ...	35
Grafik 3.2. Türkiye ve İç Anadolu Bölgesi'nde Kullanılan Tarım Sektörü Kredi Kullanımı	38
Grafik 3.3. TMO Alım Fiyatları ve TÜRİB/KTB Buğday Fiyatları	43

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil:1.a. Stoklanamayan Tarım Ürünleri Arz Eğrisi	8
Şekil:1.b. Stoklanabilen Tarım Ürünleri Arz Eğrisi	8

ÖZET

Fiyat istikrarı amacıyla enflasyon hedeflemesi politikası izleyen karar alıcılar, enflasyonu etkileyen tüm unsurları kontrol altına alma eğiliminde olup enflasyon verileri değerlendirilirken gıda fiyatlarındaki değişimin enflasyon üzerindeki etkisi de takip etmektedirler. Çok sayıda üreticinin bulunduğu ve homojen mal üretimi özelliklerini taşıyan dayanıklı tarım ürünlerinin fiyatlarının tam rekabet koşullarına yaklaşmasını ve sağlıklı fiyat oluşumunu sağlayan koşul, lisanslı depoculuk sisteminin kurulması ve bu sayede tarım ürünleri ticaretinin tüm yıla yayılmasıdır.

Hasat dönemlerinde tarım ürünlerindeki arz yığılması nedeniyle oluşan fiyat düşüşlerinin önlenmesi ve piyasanın dengelenmesi ile özellikle finansman sıkıntısı çeken küçük çiftçiler ile ürün sahiplerinin, lisanslı depolara verdikleri ürünleri karşılığında aldıkları ürün senetleri aracılığıyla bankalardan kredi ve finansman sağlamaları amacıyla kurulan lisanslı depoculuk sisteminin Türkiye’de mevcut durumu ve İç Anadolu Bölgesi özelinde analizi bu çalışmada yer almaktadır.

Anahtar kelimeler: Lisanslı Depoculuk Sistemi, Türkiye Ürün İhtisas Borsası, Toprak Mahsulleri Ofisi,

ABSTRACT

Decision makers who follow inflation targeting policy for price stability tend to control all factors affecting inflation and they also monitor the impact of changes in food prices on inflation while evaluating inflation data. The priori condition that ensures health price formation is the establishment of licensed warehousing regime and thereby spreading the trade of agricultural products throughout the year with an aim to approach perfect competition in the agricultural market where there are large have large number of producers and have homogeneous production.

This study analyze current situation of the licensed warehousing system in Turkey, which was established to prevent price decreases due to the accumulation of stocks during harvest periods, to stabilize market, and to enusre access of numerous small farmers to financing from banks through product certificates they receive in return for their products given to licensed warehouses. Meanwhile the Study also spesifically focus on the dynamics in the Central Anatolia Region.

Keywords: Licensed Warehousing System, Turkish Mercantile Exchange, Turkish Grain Board

GİRİŞ

İktisat, kıt kaynaklarla sınırsız ihtiyaçların optimal şekilde nasıl karşılanacağını inceleyen bilim dalıdır. İnsanların ihtiyaçları her geçen gün artmakta ve çeşitlenmektedir. Bunun yanında insanların ihtiyaçlarını karşılayan kaynaklar, aynı hızla arttırılamamakta ve çeşitlendirilememektedir. Belirli bir mal için belirli bir zamanda belirli bir fiyattan o malı satın almak isteyenler ile yine aynı malı belirli bir fiyattan satmak isteyenlerin buluşmasıyla piyasa oluşmaktadır. Piyasayı rekabet koşulları açısından grupelediğimizde tam rekabet piyasası ve eksik rekabet piyasası olarak iki gruba ayırmak mümkündür.

Tam rekabet piyasası, bir piyasadaki hiçbir satıcının, sattığı ürünün fiyatını etkileme gücüne sahip olmadığı bir piyasa türü olarak tanımlanmaktadır. Gerçek dünyada tam rekabet piyasası koşullarını bulmak oldukça zordur. Bu koşullar; atomisite koşulu (piyasada çok sayıda alıcı (tüketici) ve satıcı (üretici) bulunması), homojenlik koşulu (her firmanın tek tip ürün üretip satması), mobilite koşulu (firmaların kolaylıkla piyasaya girebilmesi ve piyasadaki çıkabilmesi) ve açıklık koşulu (piyasadaki üretici ve tüketicilerin piyasa hakkında tam ve eksiksiz bilgiye sahip olması) olarak tanımlanmaktadır. Bu dört koşulun bir veya birden fazlasının aksamasıyla eksik rekabet piyasaları oluşmaktadır (Alkın ve diğerleri, 2005, s.167).

Tarım ürünleri piyasası; ürünlerin çeşitliliği ve tüm insanların talep etmesi nedeniyle, çok sayıda alıcı ve satıcının bulunduğu bir piyasa olması açısından tam rekabet piyasasına yakınsamakla birlikte üreticiler ve tüketiciler arasında aracı, komisyoncu, tüccar gibi unsurların olması dolayısıyla tarafların sayısını sınırlandırdığı için eksik rekabet piyasası olarak nitelendirilir.

Tarım sektörü, bir ülkenin ekonomik gelişme sürecine farklı kanallardan katkı sağlamaktadır. Sektör, ülke nüfusunun önemli bir bölümünü istihdam etmekte, ülke nüfusunun beslenmesi için zorunlu gıda maddelerini üretmekte, sanayi sektörüne girdi sağlamakta, sanayi ürünleri için talep yaratmakta, tarımsal ürünlerin ihracı yoluyla toplam ihracata katkıda bulunmaktadır (Doğan, 2009, s.1). Bütün bu işlevlerinden dolayı, tarım, dünyanın her yerinde olduğu gibi Türkiye’de de özel önem verilen bir sektördür.

Tarım ürünlerinin bir kısmı çabuk bozulur, bekletilemez, üretildiği dönemde birkaç gün veya birkaç hafta içinde tüketilmek üzere satılır (taze sebze veya meyve gibi). Tarım ürünlerinin bir kısmı ise yıllıktır ve bekletilebilir, stoklanabilir niteliktedir (hububat gibi). Ertesi yılın aynı dönemine kadar piyasaya arz, eldeki stoktan yapılmaktadır. Stoklanamayan ürünlerde arz esnekliği kısa veya çok kısa dönemde sıfır veya sıfıra yakın olmaktadır. Stoklanabilen ürünlerde ise uzun dönemde ölçek ekonomisinden dolayı kapasite artırılabilen ve yeterli zamanın olması esnekliği artırmaktadır. Tarım ürünlerinde talep esnekliğinin de genellikle düşük olması, söz konusu ürünlerin arz ve talebindeki kaymalar sonucu fiyat ve üretici gelirlerinde önemli dalgalanmalar oluşmasına sebebiyet vermektedir (Kaya, 2018, s.3).

Bilindiği üzere arz eğrisi, talep ve fiyat arasında aynı yönlü ilişki kuran pozitif eğimli bir doğrudur. Ancak senede bir defa hasat edilen tarım ürünü için arz eğrisi miktar eksenine dik sabit bir doğru olarak gösterilir. Bu durum, tarım ürünü fiyatının talep edilen miktar tarafından belirleneceği anlamına gelmektedir. Piyasada arz esnekliğinin düşük olması, üreticilerin hasat dönemlerinde ürün depolama ve finansmana erişim imkânlarının yetersizliğiyle ilişkilidir. Yeterli depolama ve finansman imkânı, üreticilerin arz esnekliğini artırarak hasat sonrası kısa dönemde fiyat yükselişlerinden yararlanabilmesini sağlamaktadır. Üreticiler aleyhine aksayan rekabet şartlarının düzenlenmesiyle, fiyat dalgalanmalarında ve dolayısıyla üretici gelirlerinde istikrar ve öngörülebilirlik artmaktadır.

Hububat piyasasında, hasat dönemlerinde artan arza bağı olarak gerçekleşen fiyat düşüşleri, ürünü depolama imkânı bulamayan ve finansman ihtiyacı içerisinde olan üreticileri olumsuz etkilemektedir. Hükümetler bu durumun üreticiler üzerindeki olumsuz etkilerini gidermek amacıyla hasat dönemlerinde müdahale alım politikalarıyla üreticileri aşırı fiyat düşüşlerine karşı korumaktadır. Ancak bu koruma bütçe kısıtları dâhilinde gerçekleştirilmekte olup piyasaya doğrudan müdahaleyi gerektirmekte ve müdahale alımları sonucunda oluşan görev zararı ödemeleri kamu açısından ciddi maliyetlere neden olabilmektedir (Kaya, 2018, s.1).

Tarım üreticisini aşırı fiyat düşüşlerinden korumayı sağlayan alternatif yollardan biri lisanslı depoculuk sistemidir. Lisanslı depoculuk sistemi, çiftçiye elde ettiği ürünün bir kısmını kullanmak, bir kısmını ise fiyat dalgalanmalarından yararlanmak üzere depolama imkânı sağlamaktadır. Sağlıklı ve güvenli bir depolama ortamı yaratan, depoya teslim edilen ürün karşılığında ürün senedi ve bu senet ile bankalardan kredi kullanma imkânı veren ve böylelikle ticareti kolaylaştıran ve satış zamanında esneklik sağlayarak ürünleri gerçek değerinden pazarlama fırsatı yaratan lisanslı depoculuk sistemi, çiftçilere ekonomik açıdan büyük kolaylık ve kazanç sağlamaktadır.

Lisanslı depoculuk sistemi, depolamaya uygun nitelikte ve standardize edilebilmesi mümkün olan tarım ürünlerinin sınıf ve kalitesinin yetkili sınıflandırıcı olarak isimlendirilen laboratuvarlarca belirlenmesini, modern altyapıya sahip sağlıklı ortamlarda depolanmasını, bu ürünlerin ticaretinin, ürünün mülkiyetini temsil eden ürün senetleri vasıtasıyla ürün ihtisas borsasında yapılmasını öngören, çiftçilere depolama karşılığında elde ettikleri senetleri teminat göstererek finansman imkânı sağlayan, piyasalarda fiyat istikrarına ve ekonomide kayıt dışılığın azaltılmasına katkı sağlamayı amaçlayan bir sistemdir.

Lisanslı depoculuk sistemini ve uygulama esaslarını incelemeyi amaçlayan bu çalışmanın ilk bölümünde tarım ürünleri piyasasının kendine özgü özellikleri anlatılacaktır. İkinci bölümde lisanslı depoculuk sisteminin Türkiye’de mevzuatı ve işleyişine yer verilecek ve mevcut durum tespit edilecektir. Üçüncü bölümde Türkiye’de tarım piyasası aktörleri olarak Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) ve Türkiye Ürün İhtisas Borsası (TÜRİB) işlev ve faaliyetleri ile bu aktörlerin depoculuk sistemi açısından rolü anlatılacaktır. TCMB’nin Başkan düzeyinde katılımcı olduğu Gıda Komitesi faaliyetlerine bu kapsamda yer verilecektir. Dördüncü bölümde bu sistemin kurulduğu Amerika Birleşik Devletleri’nde sistemin gelişim sürecine değinilecektir. Beşinci bölümde sistemin kuruluşundan bu yana hem mevzuat hem de uygulama alanında tecrübeli bir firma olan TOKAY Danışmanlık Ltd.Şti.’nin kurucu müdürü ile yapılan değerlendirmelere yer verilecektir. Tezin sonuç bölümünde ise yapılan analizlerin sonuçlarına ve sistemin daha etkin sonuçlar vermesini sağlayacak önerilere değinilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TARIMSAL ÜRÜN PİYASALARININ ÖZELLİKLERİ VE ÖNEMİ

Tarım sektörünün, ülkelerin ulusal ve uluslararası politikalarının belirlenmesindeki rolü zaman içinde değişime uğramakla birlikte, sektörün düzenlenmesi gerekliliği devam etmektedir. Sektörün ulusal politikalar açısından takip edilmesindeki en önemli nedenlerinden biri gıda güvenliği hususudur. Güvenli gıda, amaçlandığı biçimde hazırlandığında fiziksel, kimyasal ve mikrobiyolojik özellikleri itibarıyla tüketime uygun ve besin değerini kaybetmemiş gıda maddesi olarak tanımlanabilmektedir. Gıda güvenliği ise güvenli gıda üretim koşullarının oluşması için gerekli teorik ve teknik gereklilikleri tanımlayan bir sistemi tanımlamaktadır (DPT, 2001, s.25). Kıtılık, kuraklık ve küresel ısınmanın tarım ürünlerinde arz şoklarının yaşanmasına sebep olmasının yanı sıra pandemi ve savaş gibi küresel çapta yaşanan üretim, dağıtım ve hizmet sektörlerinin tamamını olumsuz etkileyen süreçlerin günümüzde belirgin şekilde görülmesiyle birlikte gıda güvenliğinin önemi ciddi oranda artmıştır. Bu sebeple ülke nüfusunun doğru ve yeterli beslenmesinin sağlanması gerekliliği temel ulusal politikalar arasında yerini almaktadır.

Ülkelerin temel gıda maddelerinin üretimine önem vermelerinin bir diğer nedeni; tarım sektörünün kırsal nüfusun istihdama katılımını ve tarım arazilerinin etkin şekilde kullanımını sağlamasıdır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, geçimlik üretim sağlayan tarımsal işgücünün kırsal kesimde kalmasını destekleyen ulusal politikalar oluşturularak; kente göçün düzenlenmesi, göç ile artacak işsizlik oranının yavaşlatılması, tarım arazilerinin veriminin artırılması ve tarım ürünleri ithalatının azaltılarak döviz kaybının önlenmesi amaçlanmaktadır.

Tarım sektörü, nüfus artışına paralel şekilde kendisine olan talebin arttığı bir sektör olmasının yanında diğer sektörlerle talep yaratan bir sektör olması bakımından da önem arz etmektedir. Tarım sektörü, bir taraftan gıda sektörüne hammadde arzını gerçekleştirirken; bir taraftan da sanayi sektöründen, kimyasal madde, makine, ambalaj; hizmet sektöründen depolama, nakliye, pazarlama; finans sektöründen ise kredi ve yatırım imkanlarından yararlanma talebi yaratarak piyasada rol oynamaktadır. Tarım ürünleri, üreticisi için bir gelir kaynağı iken girdi olarak talep edildiği sektörlerde bir maliyet unsuru olarak yer almaktadır. Bir taraftan gelir diğer taraftan maliyet unsuru olarak tarım fiyatları, sektörler arası maliyet-gelir dengesinin gözetilmesi gereken kendine özgü bir piyasa yapısı oluşturmaktadır.

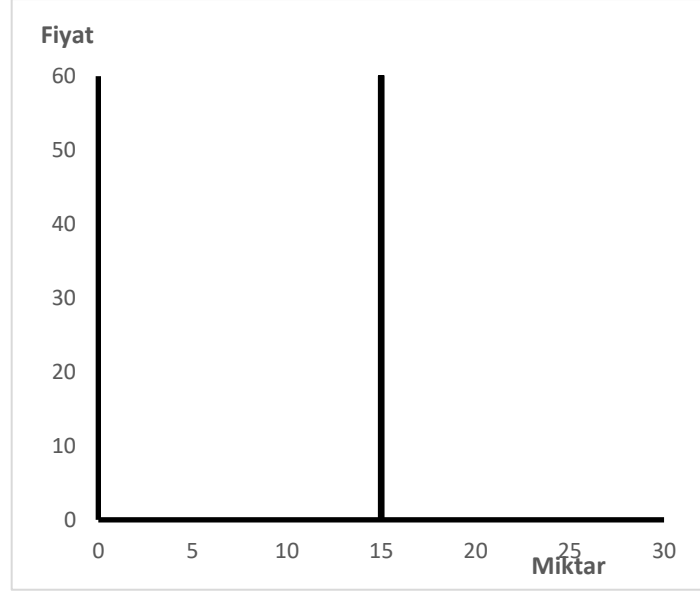
Sektörün takibini gerektiren bir diğer husus, ekonomik analizlerde kullanılan verilerin tarım ürünleri fiyatları, miktarları veya değişim oranlarını içermesidir. Fiyat istikrarı amacıyla enflasyon hedeflemesi politikası izleyen karar alıcılar, enflasyonu etkileyen tüm unsurları kontrol altına alma eğilimindedir. Enflasyon verileri değerlendirilirken gıda fiyatlarındaki değişimin enflasyon üzerindeki etkisi de takip edilmektedir. Fiyat istikrarını etkileyen bir unsur olarak gıda fiyatları doğası gereği mevsimsel değişimlere açıktır ve tahmini güçleştiren şartlar barındırmaktadır. Gıda fiyatlarındaki değişim kontrolü ve tahmin yapmayı zorlaştırmakta, hedeflenen oranlardan sapmalar oluşmakta ve bu oranların güncellenmesine neden olmaktadır (Özdemir, 2007, s.97). Bu kapsamda, gıda enflasyonu ile ilgili gelişmeleri takip etmek ve politika üretmek amacıyla Gıda Komitesi kurulmuştur (TCMB, 2017b, s.1). Gıda Komitesi'nin yapısına ve sorumluluk alanlarına üçüncü bölümde ayrıntılı olarak değinilecektir.

Tarım ürünleri doğası gereği yılda bir kez ve kısa dönemler için arz imkânı bulunan ürünlerdir. Dayanısız tarım ürünlerinin arz dönemi sınırlı ve iklim koşullarına bağlı olduğundan, ürün arzı sabit kalacak ve kısa dönem için ürünün fiyatı, piyasadaki talebe bağlı olarak belirlenecektir. Bu durumda piyasa arz eğrisi

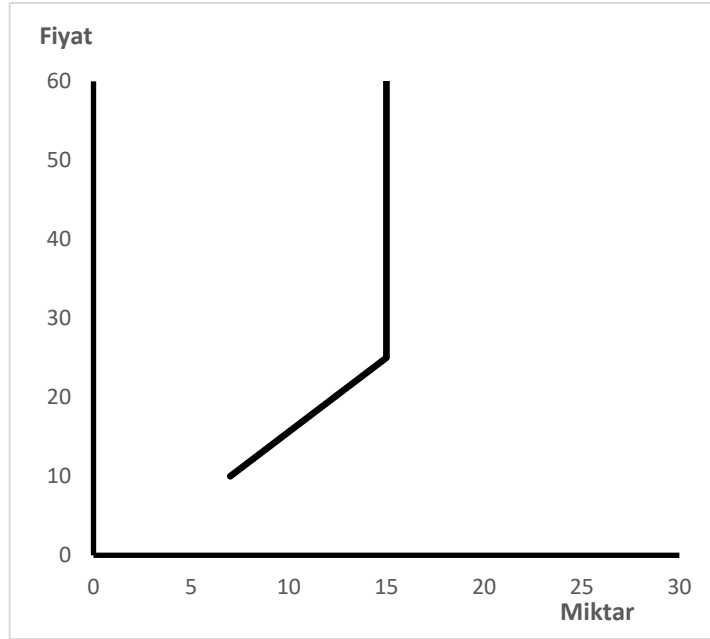
toplam arz miktarında sabit bir dikey doğru iken, toplam talep eğrisi negatif eğimli olacak ve fiyatın belirlenmesini sağlayacaktır. (Şekil1.a.) Oluşan piyasa fiyatı, tam rekabet şartlarında oluşabilecek denge fiyatından yüksek olarak enflasyonist etki yaratabileceği gibi düşük kalarak üreticinin elde ettiği gelirin üretim maliyetlerinin altında kalmasına da sebep olabilir. Her iki durumda da ekonomik istikrarın sağlanması zorlaşacak, fiyatların öngörülebilirliği azalacaktır. Sektör bu açıdan devlet müdahalesine ya da farklı kanallardan düzenlemelere ihtiyaç duymaktadır.

Dayanıklı tarım ürünleri için de benzer bir süreçten bahsedilmekle beraber, bu ürünlerin depolanması belli şartlar altında mümkün olacağından kısa dönemde üretici, ürünü elden çıkarmak yerine fiyat değişimlerinden yararlanma imkânı bulacaktır. Böylece, kısa dönemde fiyat arttıkça ürün arzını artırabilecektir. Bu durumda arz eğrisi dikey değil, tüketicinin talep edeceği en yüksek fiyat seviyesine kadar pozitif eğimli olacak, piyasa tam rekabet piyasası koşullarına yakınsayacaktır. (Şekil1.b.) Bu sayede depolama dönemi boyunca, üretici pazarlık gücünü elde etmiş olacak, fiyat değişimlerine karşı arzı kontrol edebilecektir. Stoklanabilen dayanıklı tarım ürünleri için piyasada fiyat, negatif eğimli talep eğrisi ile kırık arz eğrisinin kesiştiği noktada oluşacaktır.

Çok sayıda üretici ve homojen mal özelliklerini taşıyan dayanıklı tarım ürünlerinin tam rekabet koşullarına yaklaşmasını ve sağlıklı fiyat oluşumunu sağlayan koşulun, depolama imkanlarının sağlanması olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Şekil:1.a. Stoklanamayan Tarım Ürünleri Arz Eğrisi
Kaynak: (Kaya, 2018, s.4)

Şekil:1.b. Stoklanabilen Tarım Ürünleri Arz Eğrisi
Kaynak: (Kaya, 2018, s.4)

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE LİSANSLI DEPOCULUK SİSTEMİ MEVZUATI, İŞLEYİŞİ VE MEVCUT DURUMU

Türkiye’de Ticaret Bakanlığı koordinasyonunda 2003 yılında tamamlanan “Ürün Borsalarının Geliştirilmesi Projesi” kapsamında lisanslı depoculuk sisteminin (LDS) oluşturulmasına yönelik alt yapı çalışmaları başlatılmıştır. Ticaret Bakanlığı’nın girişimleriyle, 2004 yılında Dünya Bankası ile ortaklaşa “Birliklerde Lisanslı Depoculuğu Geliştirme Projesi” başlatılmıştır. Böylece tarımsal mamullerin depolanması ve ticaretinde önemli bir yeri olan birliklerin lisanslı depoculuk sistemine (LDS) uyum sağlaması hedeflenmiştir (Memiş ve Keskin, 2015, s.622).

Lisanslı depoculuk sistemi ile ulaşılması beklenen hedefler, Ticaret Bakanlığınca aşağıdaki şekilde sıralanmıştır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2021).

- Hasat dönemlerinde tarım ürünlerindeki arz yığılması nedeniyle oluşan fiyat düşüşlerinin önlenmesi ve piyasanın dengelenmesi,
- Özellikle finansman sıkıntısı çeken küçük çiftçiler ile ürün sahiplerinin, lisanslı depolara verdikleri ürünleri karşılığında aldıkları ürün senetleri aracılığıyla bankalardan kredi ve finansman sağlamaları,
- Tarım ürünleri ticaretinin herkesçe kabul gören standartları belirlenmiş ürünler üzerinden yapılması, kaliteli üretimin teşvik edilmesi, güvenli bir piyasanın oluşturulması,
- Tarım ürünleri ticaretinin kayıt altına alınması,

- Ülkemizde halihazırda uygulanmakta olan tarım reformunun başarılması ve tarım ürünleri ticaretinde özel sektör katılımının artırılması,
- Üretimde ve fiyatlandırmada Devlet müdahalelerinin asgariye indirilmesi, bu alana yönelik yapılan yüksek harcamalardan önemli tasarruf sağlanması, serbest piyasa ve fiyat oluşumunu bozan müdahalelerden uzaklaşılması,
- Tarım ürünleri üreticileri açısından kolay pazarlanabilen, iyi muhafaza edilen ve nakliye masrafları en aza indirilmiş bir sistemle istikrarlı ve daha yüksek bir gelir seviyesi elde edilmesi,
- Yatırımcılar için dövize, altına, hisse senedine, faize ve benzerlerine alternatif yeni bir yatırım aracı sağlanması,
- Ürün ticareti ile uğraşan tacir ve sanayicilerimizce, kalitesi bilimsel kriterlere göre belirlenmiş ve fiyat istikrarı sağlanmış ürünlerin kolayca temini,
- Tarım ürünlerinin, fizikî mal ve numune gösterilmesine ve teslimine gerek olmaksızın ürün senetleri veya elektronik ürün senetleri aracılığıyla ticaretinin yapılması,
- Standardı belirlenmiş ürün ve lisanslı depo sistemiyle tarım ürünlerinde vadeli işlem ve opsiyon piyasalarına geçilmesi,
- Ürün depolanması, bankacılık ve sigorta sektörü açısından yeni iş alanlarının oluşturulması,

- Ülkemizin yakınında bulunduğu Orta Doğu, Balkanlar, Türkî Cumhuriyetler ve Asya coğrafyasındaki tarım ürünleri ticaretinde de önemli rol üstlenmesi ve pay sahibi olunması amaçlanmıştır.

2.1. Türkiye’de Lisanslı Depoculuk Sistemine İlişkin Mevzuat

Tarım ürünleri lisanslı depoculuk sisteminin kuruluş, işleyiş ve denetimine ilişkin usul ve esasları düzenlemek amacıyla 10.02.2005 tarihinde 5300 sayılı Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk Kanunu yürürlüğe konulmuştur. Kanunun amacı;

- Tarım ürünleri ticaretini kolaylaştırmak,
- Depolanması için yaygın bir sistem oluşturmak,
- Ürün sahiplerinin mallarının emniyetini sağlamak ve kalitesini korumak,
- Ürünlerin sınıf ve derecelerinin yetkili sınıflandırıcılar tarafından saptanmasını sağlamak,
- Tarım ürünleri lisanslı depo işleticilerinin kişiler arasında ayırım yapmaksızın tarım ürünlerini kabul etmelerini temin etmek,
- Ürünlerin mülkiyetini temsil eden ve finansmanını, satışını ve teslimini sağlayan ürün senedi çıkartmak
- Standartları belirlenmiş tarım ürünlerinin ticaretini geliştirmektir.

İlgili kanuna göre lisanslı depo, tarım ürünlerinin sağlıklı koşullarda muhafaza ve ticari amaçla depolanması hizmetlerini sağlayan tesisler olarak tanımlanmaktadır. Depolamaya uygun nitelikteki tarım ürünleri hububat, bakliyat, pamuk, tütün, fındık, yağlı tohumlar, bitkisel yağlar, şeker gibi standardize edilebilen temel ve işlenmiş tarım ürünlerini kapsamaktadır.

Lisanslı depo işletmeleri, bu kanun kapsamında lisans alan anonim şirketlerdir. Lisanslı depo işletmelerinin depo kapasitesine göre Bakanlıkça belirlenen tutarda ödenmiş sermayeye sahip ve 12.04.2013 tarih ve 28616 sayılı Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk Yönetmeliğine göre gerekli şartları sağlamış olmaları gerekmektedir. Lisans için başvuranlar, depo kapasitesinin rayiç bedelinin en az %15'i kadar Bakanlıkça belirlenen tutarda depo teminatı vermektedir. Bunun yanı sıra lisanslı depo işleticisinden, tesisler ve depolanan ürünler için yönetmelikte belirlenen rizikolara karşı sigorta yaptırımları beklenmektedir.

Lisansta hangi ürünün depolanacağı ve bunların azami kapasiteleri gösterilir ve sicil gazetesinde ilan edilir. Lisans devredilemez ve değiştirilmesi ve yenilenmesi lisans alınmasıyla aynı usul ve yöntemlere tabidir. Lisans alınmadan faaliyette bulunulamaz, lisanslı olmayan bir depo lisanslı depo şeklinde işletilemez ya da izin alınmadan lisanslı depo veya lisanslı depo işletmesi izlenimini verecek hiçbir isim, unvan, işaret ve benzerleri kullanılamaz. Lisanslar iki yıl için düzenlenmekte olup süre sonunda mevzuatta ve lisansta belirtilen kurallara uygun olarak aynı süre ile Bakanlıkça geçerlilik süresi uzatılmaktadır.

Lisanslı depo işletmecisi; depolama hizmeti karşılığında tarife üzerinden ücret talep etme, ödenmeyen ücret nedeniyle ürünü hapsedme ve gerekli koşulları taşımayan ürünlerin depolanmasını reddetme haklarına sahiptir. Yükümlülükleri ise ilgili yönetmelikte;

- Lisans şartlarını korumak,
- Ürün kabulüne ilişkin hizmetlerde itinalı davranmak,
- Aynı koşullarda kişiler arasında ayırım yapmamak,

- Ürünün korunmasında gerekli tüm tedbirleri almak, ücret tarifesine uygun davranmak,
- Mudinin talebi halinde ürünü teslim ve senedi iptal etmek,
- Borsayla yapılan sözleşme gereğince ürün senetlerine ilişkin bilgi akışını düzenli sağlamak,
- Ücret tarifesine uygun davranmak ve mudiler arasında ayırım yapmamak,
- Bakanlıkça veya denetim sırasında istenecek bilgi, belge ve raporları vermek olarak sıralanmıştır.

İlgili kanuna göre lisanslı depo işleticisi, tarım ürünlerini, aynı bitki türü, sınıf ve dereceye sahip diğer tarım ürünleri ile karıştırabilir. Bu durumda ürünün mudiye tesliminde ortaya çıkabilecek küçük kalite farklılıkları prim ve indirim tarifesine göre tazmin edilir.

Mudilerin ürünlerinin ayrı depolanması konusunda talebi olması ve bunun kabul edilmesi halinde, ilgili yönetmelikte gösterildiği şekilde lisanslı depo işleticisi bu ürünü diğer ürünlerden ayrı olarak depolar ve aynı ürünü teslim eder. Lisanslı depo işleticisi, mudinin talebi üzerine, hukuken geçerli bir mazereti olmadıkça gecikmeksizin ürünü teslim eder ve ürünün tesliminde bu ürüne ait ürün senedini geri alır ve iptal eder.

Depo kapasitesinin dolu olması, teslim edilmek istenen veya depolanmış bir ürünün lisanslı depodaki diğer ürünleri ve sağlığı olumsuz etkileyecek bir nitelik taşıması ya da depolanmaya elverişsiz olması durumları dışında, lisanslı depo işletmesi ürünün depolanmak üzere kabulünde, depolama hizmetlerinden ve lisanslı depo işletmesi imkânlarından yararlanılmasında kişiler arasında ayırım yapamaz.

Lisanslı depo işletmeleri, kanunda ve mudi tarafından izin verilmedikçe kendilerine tevdi olunan başkalarına ait ürünler üzerinde hiçbir şekilde alım, satım, rehin gibi tasarruflarda bulunamaz, ürünlerin niteliklerini değiştirecek herhangi bir işlem yapamazlar.

Lisanslı depoda saklanacak ürünler kanun kapsamında geçerli lisansa sahip yetkili sınıflandırıcılar tarafından analiz edilir ve sınıflandırılır. 08.10.2005 tarih ve 25960 sayılı Yetkili Sınıflandırıcıların Lisans Alma, Faaliyet ve Denetimi Hakkında Yönetmelik ile yetkili sınıflandırıcı, tarım ürünlerini analiz eden, ürünün nitelik ve özelliklerini belirleyen, standartlara uygun olarak sınıflandıran ve bu durumu belgelendiren laboratuvarları işleten gerçek ve tüzel kişilerdir.

Lisanslı depo işleticisinin, yükümlülüklerini yerine getirmemesinden doğan zararların tazmini için 21.12.2005 tarih ve 26030 sayılı yönetmelikte belirtilen esaslara uygun şekilde "Lisanslı Depoculuk Tazmin Fonu" kurulmuştur. İlgili yönetmelikte fonun görevleri;

- Fon gelirlerini toplamak,
- İlgili yönetmeliklere göre verilen teminatları almak, sağlam ve güvenli şekilde muhafazasını sağlamak, yeterliliği konusunda değerlendirme yapmak, yönergelerde belirlenen usul ve esaslara göre değerlendirmek,
- Depoculuk lisansının iptali durumunda, bir tazmin ve yükümlülüğün bulunmadığının tespiti sonucunda alınan teminatları iade etmek,
- Lisanslı depo işletmesinin, ilgili kanun ve mudiler ile yapacağı sözleşmede öngörülen yükümlülüklerini yerine getirmemesinden dolayı ortaya çıkan ve sigorta kapsamında karşılanamayan mudi zararlarını

tazmin etmek ve bu amaçla lisanslı depo işletmesinin verdiği nakit ve nakde kolayca dönüştürülebilir teminatları paraya çevirmek,

- Bu teminatların zararın tazminine yetmediği durumlarda kalan kısmı ile sigorta mevzuatından kaynaklanan zorunlu muafiyetler nedeniyle sigorta kapsamında karşılanamayan zararları fon kaynaklarından ödemek,
- Fon kaynaklarından karşılanıp belirlenen sürede lisanslı depo işletmesi tarafından fona yatırılmayan mudi zarar ödemelerini, teminat olarak verilen ipotekleri nakde çevirerek tahsil etmek olarak yer almaktadır.

Fonun gelirleri aşağıdaki kalemlerden oluşmaktadır:

- Lisanslı depo işletmesinin, her yıl lisanslı depoculuk hizmetleri karşılığında o takvim yılı tahsil ettiği ücretlerin binde beşi
- Borsalarda işlem gören ürün senedi alım satımından tahsil edilecek borsa tescil ücretlerinin yüzde onu
- Borsalarda işlem gören ürün senedi alım satım bedelinin binde yarımı
- Tahsilat ve faiz gelirleri

Fonun giderleri;

- Mudilerin zararlarına ilişkin ödemeler,
- Kanunun uygulanması ve lisanslı depoculuğun geliştirilmesi için ihtiyaç duyulan faaliyet, eğitim ve denetime ilişkin giderlerdir.

Kanun kapsamında alınacak teminatlar, Fon adına ve lehine düzenlenir. Bu teminatların muhafazası, Kanunda öngörüldüğü şekilde nakde çevrilmesi ve zarar

görene ödenmesi, yasal takibinin yapılması, ilgililer hakkında dava açılması, tahsili, yeterliliği, depoculuk lisansının iptali durumunda lisanslı depo işletmesinin yerine getirmesi gereken bir tazmin veya yükümlülüğünün bulunmadığının tespiti sonrası teminatın iadesi ve bunların Bakanlığa bildirilmesi, teminatla ilgili diğer hususlar ve tasarruflar Fon yönetimince yerine getirilir.

Fon, lisanslı depo işletmeleri, yetkili sınıflandırıcılar ile lisans alan diğer ilgililer Bakanlığın gözetim ve denetimine tâbidir.

Yukarıda yer alan düzenlemelerin yanı sıra, tarımsal ürün bazında işleyişe ilişkin detaylar aşağıda sıralanan tebliğlerle düzenlenmiştir:

- Zeytinyağı Lisanslı Depo Tebliği (12.04.2013-28616)
- Zeytin Lisanslı Depo Tebliği (12.04.2013-28616)
- Pamuk Lisanslı Depo Tebliği (12.04.2013-28616)
- Kuru Kayısı Lisanslı Depo Tebliği (12.04.2013-28616)
- Hububat, Baklagiller ve Yağlı Tohumlar Lisanslı Depo Tebliği (12.04.2013-28616)
- Fındık Lisanslı Depo Tebliği (12.04.2013-28616)
- Antep Fıstığı Lisanslı Depo Tebliği (29.09.2016-29842)
- Kuru Üzüm Lisanslı Depo Tebliği (01.04.2017-30025)
- Süt Ürünleri Lisanslı Depo Tebliği (27.06.2019-30814)
- Kuru Kayısı Lisanslı Depo Tebliğinde Değişiklik Yapılmasına İlişkin Tebliğ (26.06.2020-31167)

Lisanslı depoya teslim edilen ürünün analiz ve sınıflandırılması sonrasında ürün için ürün senedi düzenlenir. Ürün senedinin nitelikleri 12.04.2013 tarih ve 28616 sayılı Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk Yönetmeliğinde düzenlenmiştir. Ürün senedi basılı ya da elektronik ortamda düzenlenebilir. Elektronik ortamda oluşturulacak ürün belgelerine ilişkin 12.11.2011 tarih ve 28110 sayılı Elektronik Ürün Senedi Yönetmeliği yayınlanmıştır. Ürün senedi ilgili yönetmelikte; lisanslı depolara teslim edilen tarım ürünleri karşılığında nama veya emre düzenlenen, ürünlerin mülkiyetini temsil ve rehinini temin eden, teminat olarak verilebilen, ciro edilebilen veya edilemeyen ve Kanunda hüküm bulunmayan durumlarda Türk Ticaret Kanunu'nda düzenlenen makbuz senedi hükümlerine tabi olan matbu kıymetli evrak olarak tanımlanmıştır. Ürün senedi, ürünün aynı cins, miktar, sınıf ve kalitede mudiye geri verilmesini garanti eder.

Kanuna göre, ürün senetlerinin güven içinde ticaretinin ve takibinin yapılabilmesini temin etmek için lisanslı depo işletmesi ile borsa arasında sözleşme yapılır. Sözleşmede; ürün senetlerinin borsaya kote ettirilmesi, hareketlerinin kontrol ve takibi, teyidi, iptali, bilgi akışının düzenli olarak sağlanması, lisanslı depodaki ürünlerin gerektiğinde borsaca incelenmesi ve kontrolü ile aralarındaki bilgi iletişim sistemi ve diğer hususlar düzenlenir.

Borsanın kuruluşuna, faaliyetlerine ve bu faaliyetlerin denetimine ilişkin usul ve esasları düzenlemek amacıyla, 10.08.2017 tarih ve 30150 sayılı Ürün İhtisas Borsasının Kuruluş, Faaliyet, İşleyiş ve Denetim Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik yürürlüğe konmuştur. Yönetmelikle elektronik ürün senetleri (ELÜS) ile elektronik ürün senetlerine dayalı vadeli işlem sözleşmelerinin güven, serbest rekabet ve istikrar içinde şeffaf ve kolay bir şekilde işlem görmesi amaçlanmaktadır.

Lisanslı depoculuk sisteminin ve böylece borsanın teşvik edilmesine katkı sağlamak amacıyla vergi düzenlemeleri yapılmıştır. Lisanslı depolara tevdi edilen

ürünleri temsil eden elektronik ürün senetlerinin el değıştirmesinden doğan kazançlar yapılan düzenlemelerle, 31/12/2023 tarihine kadar zirai stopaj ile gelir vergisi ve kurumlar vergisinden istisna tutulmuştur (Resmî Gazete, 2019). Diğer taraftan ürünlerin lisanslı depolara ilk tesliminde, elektronik ürün senedi el değıştirmeden aynı mudi tarafından ürünün depodan çıkarılmasında ve elektronik ürün senetlerinin TÜRİB' deki alım satım işlemlerinde katma değer vergisi (KDV) istisnası getirilmiştir. (Elektronik ürün senedinin TÜRİB' de işlem görerek el değıştirmesinin ardından son mudi tarafından depodan çıkarılmasında KDV ödenmektedir.) Ayrıca yapılan düzenleme ile lisanslı depo işletmesi ile mudi arasında yapılan sözleşmeler ve ürün senetleri damga vergisinden istisna tutulmuştur (Özsoy ve diğerleri, 2022, s.35).

2.2. Türkiye'de Lisanslı Depoculuk Sisteminin İşleyişı

Lisanslı depoculuk sisteminde ilk aşama ürünlerin depoya getirilmesi ile başlamaktadır. Lisanslı depoya gelen ürün, laboratuvar testleri sonucu kalitesine göre sınıflandırılmaktadır. Örneğin lisanslı depoya getirilen bir buğday ürünü yetkili sınıflandırıcı laboratuvarı analizinden sonra tespit edilen değerlerden hareketle "Anadolu kırmızı sert ekmeklik birinci sınıf buğday" olarak nitelendirilmektedir. Dolayısıyla ürünlerin lisanslı depolarda depolanacağı yerin belirlenmesinden bu ürünlerin TÜRİB' de satışına ve fiyatının belirlenmesi aşamasına kadarki tüm aşamalarda yetkili sınıflandırıcı laboratuvarlar tarafından yapılan bu sınıflandırma ve isimlendirme kullanılmaktadır. Lisanslı depoya teslim edilen ürünün analiz ve sınıflandırılması sonrasında ürün için ürün senedi düzenlenir (Özsoy ve diğerleri, 2022, s.30).

Ürünü lisanslı depoya teslim ederek karşılığında ürün senedi (ELÜS) alan mudinin üç ayrı seçeneği bulunmaktadır. İlk olarak; mudi lisanslı depoya teslim ettiği ürün karşılığı almış olduğu ELÜS'ü, piyasa fiyatlarının durumuna ve piyasadan beklentilerine göre satmak yerine, güncel ihtiyacı olan likiditeyi

sağlamak amacıyla, bankaya rehin olarak vererek kredi kullanabilmektedir. Eğer üretici kullandığı krediyi geri ödeyemezse banka, rehin altındaki depodaki mamulünün satışının yapılmasıyla riskini kapatabilmektedir. Aynı işlemi tüccarlar ve sanayiciler de likidite yaratmak için yapabilmekte, böylece, stoklarda bekleyen bir değer, piyasa içinde aktif hale getirilmektedir (Karabaş ve Gürler, 2010. s.198-200).

İkinci olarak; mudi ELÜS'ü borsada satışa sunabilmektedir. Oluşturulan ELÜS, TÜRİB' de elektronik platform üzerinden ulusal düzeyde işlem görmektedir. Borsadaki seansın ardından elektronik ürün senetleri ve nakdin mudi hesapları arasındaki transfer, Takasbank tarafından, alıcı hesabın yatırım hesabına elektronik ürün senedinin, satıcı tarafın hesabına ise gerekli kesintileri yaptıktan sonra kalan nakdin transferinin yapılmasıyla gerçekleştirilmektedir (Özsoy ve diğerleri, 2022, s.30). Son olarak üretici, ürününü pazarlık ederek lisanslı depoya ya da açıklanan alım fiyatları üzerinden TMO'ya satabilmektedir.

LDS ile üretici, hasat zamanı birden çok alıcı ve finansman imkânı ile bulunduğu, piyasada fiyat alıcı konumundan çıkmaktadır. Gerek lisanslı depolar üzerinden sanayi kesimine ulaşımı gerekse borsa üzerinden yatırımcıya erişimi konusunda birden çok alternatifin olması, stoklanabilen tarım ürünleri piyasasının LDS ile tam rekabet piyasası şartlarına yakınsamasını sağlamaktadır. Birden çok satıcı ve birden çok alıcını oluşmasına imkân veren LDS ile tarım ürünü fiyatları gerçek değerini bulmakta ve üreticinin gelir beklentilerini sağlıklı bir şekilde yönlendirecek fiyatların oluşmasını sağlamaktadır.

Tarım ürünlerinin cari yıl üretiminin, bir önceki yıl gerçekleşen fiyatlara bağlı olarak belirlenmesi, sağlıklı fiyat oluşumunun, üretim kararlarının daha doğru alınmasında ne kadar önemli bir husus olduğunu göstermektedir. Üretim zincirinin başlangıç aşamasında yer alan tarımsal ürünler piyasasında sağlıklı fiyat oluşumu, bu ürünlerin girdi olarak kullanıldığı tüm sanayi kollarını maliyetler

kanalıyla etkileyecektir. Diğer taraftan hane halklarının zorunlu tüketim ihtiyaçları içinde en yüksek pay sahibi olan gıda ürünleri enflasyon, alım gücü, refah düzeyi gibi ekonomik göstergelerde rol oynamaktadır (Akçelik ve Yüksel, 2016, s.2). Bu nedenle sistemin tüm piyasa aktörleri bakımından değerlendirilmesi ve gerekli düzenlemelerin yapılmasının önemli olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

2.3. Türkiye’de ve İç Anadolu Bölgesi’nde Lisanslı Depoların Mevcut Durumu

T.C. Ticaret Bakanlığı’nın yayınladığı Türkiye’deki lisanslı depolara ilişkin 2015 ve 2021 yılları verileri Tablo 2.1 ’de yer almaktadır. 2015 yılında; 5300 sayılı Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk Kanununun 2005 yılında yürürlüğe girmesinin üzerinden geçen 10 yıl sonunda sistemin yeterli ölçüde işlerlik kazanamadığı görülmektedir. Kanuni düzenlemelerin gerçekleştirilmesi, TMO’nun lisanslı depolardan alım yapmaya başlaması ve borsanın açılması ile lisanslı depoculuk sisteminde yaşanan ilerleme 2021 yılı verilerine belirgin şekilde yansımaktadır.

Tabloda yer alan verilere göre kuruluş izni alan firma sayısı 2015 yılında 17 iken 2021 yılında 106’ ya; 6 olan lisanslı depo işletmesi sayısı ise 2021 yılında 155 firmaya ulaşmıştır. Yetkili sınıflandırıcı sayısı son 6 yılda 10 firmadan 23 firmaya yükselmiştir. Kuruluş izni almış olan firmaların tamamının lisans alması halinde ulaşılacak toplam kapasitenin 265 bin tondan yaklaşık 17 milyon tona yükselmesi beklenmektedir. Fiilen kullanımda olan depo hacmi yaklaşık 8,3 milyon ton civarındadır.

Tablo 2.1. Türkiye’de Lisanslı Depoculuk Sistemine İlişkin Temel İstatistikî Veriler

Temel İstatistikî Veriler	15.01.2015	04.11.2021
Yetkilendirilen Ticaret Borsası (TÜRİB Öncesi)	9	10
Yetkili Sınıflandırıcı	10	23
Referans Yetkili Sınıflandırıcı	4	4
Kuruluş İzni Verilen Lisanslı Depo İşletmesi	17	106
Lisans Verilen Lisanslı Depo İşletmesi	6	155
Toplam Lisanslı Depo İşletmesi	23	261
Toplam Kapasite	265.000 Ton	16.791.270 Ton

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı,04/11/2021

Tabloda verilen 4 referans yetkili sınıflandırıcı, Toprak Mahsulleri Ofisi (Merkez Laboratuvarı), Türk Standartları Enstitüsü, Zeytincilik Araştırma İstasyonu Müdürlüğü ve Ticaret Bakanlığı Batı Anadolu Bölge Müdürlüğü İzmir Laboratuvar Müdürlüğüdür.

Faaliyet izni alan 23 adet yetkili sınıflandırıcı (Polatlı, Ankara, Bandırma, Lüleburgaz, Çorum, İzmir, Gaziantep, Edirne, Diyarbakır, Sivas, Gönen, Adana, Eskişehir, Malatya, Bursa, Giresun, Kayseri Ticaret Borsaları; Nanolab Laboratuvar, Nanolab Gıda Üretim Sanayi ve Tic. Limited Şirketi, Nanolab Akademi ve Laboratuvar Hizmetleri Ticaret Limited Şirketi, Bastak, KLD, Konya Gıda ve Tarım Üniversitesi) bulunmaktadır.

Tablo 2.2’de verilen bilgilere göre Türkiye çapında lisanslı depo için kuruluş izni almakla beraber henüz lisans almamış 106 firma bulunmakta olup toplam kapasite 3.686.000 tondur. Bu firmalardan 30’u İç Anadolu Bölgesi’nde kurulmuş

olup 944.000 ton ile lisans alındığında toplam hacme %26'lık katkı sağlaması beklenmektedir.

Türkiye'de lisans verilen depoların toplam hacmi 2021 Kasım ayı verilerine göre 13 milyon tonu aşmıştır. Bu hacmin %47'si olan 6,2 milyon ton lisanslı depo hacmi İç Anadolu Bölgesi'nde bulunmaktadır. Türkiye'de fiilen kullanımda olan lisanslı depo hacmi 8,2 milyon tonu aşmış olup bu hacmin yaklaşık yarısı 4,2 milyon ton hacimle bu bölgede yer almaktadır. Kapasite kullanım oranı da Türkiye genelinde %63 iken bu oran İç Anadolu Bölgesi'nde %67 ile Türkiye ortalamasının üzerine çıkmıştır.

Tablo 2.2. Türkiye ve İç Anadolu Bölgesi'nde Lisanslı Depo İşletmelerinin Kapasite Verileri (04.11.2021) (Ton)

	Türkiye	İç Anadolu Bölgesi	Bölgenin Payı
Kuruluş İzni Verilen Depo İşletmesi	3.686.000	944.000	%26
Lisans Verilen Depo İşletmesi	13.105.270	6.177.900	%47
Toplam Kapasite	16.791.270	7.121.900	%42
Kullanımda Olan Kapasite	8.271.792	4.154.117	%50
Kapasite Kullanım Oranı	%63	%67	

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı,04/11/2021

T.C. Ticaret Bakanlığı'nın Kasım 2021 ayı verilerine göre; faaliyet izni alan depolarda saklanan tarım ürünleri toplamı 8.271.792 ton olup depolanan ürünlerin %99,16'sı 8.202.692 ton ile hububattan oluşmaktadır. Hububatı; 37.000 tonla pamuk,13.500 tonla zeytin ve zeytinyağı, 11.600 tonla fındık takip etmektedir. Kuru kayısı ve Antep fıstığı depolanma oranı henüz toplam hacmin %1'ini bulmamıştır. Tebliğlerle düzenlenmiş ancak henüz uygulama alanı olmayan kuru üzüm ve süt ürünlerinde lisanslı depoculuk faaliyetleri başlamamıştır. (Tablo 2.3)

Tablo 2.3. Mevcut Lisanslı Depoların Kullanım Hacimlerinin Faaliyet Konusuna Göre Dağılımı

Faaliyet Konusu	Faaliyet İzni (Ton)	Toplam İçindeki Payı
Hububat	8.202.692	99,16%
Pamuk	37.000	0,45%
Zeytin-Zeytinyağı	13.500	0,16%
Fındık	11.600	0,14%
Kuru Kayısı	5.000	0,06%
Antep fıstığı	2.000	0,02%
Kuru Üzüm		
Süt Ürünleri		
TOPLAM	8.271.792	

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı,04/11/2021

Hububat (tahıl); buğday, arpa, mısır, yulaf, çavdar, pirinç vb. hasat edilen ürünler ile tohumlarının genel adıdır. Hububat ekim alanı içerisinde %62'lik payla ilk sırada buğday, %28'lik payla ikinci sırada arpa ve %6,2'lik payla üçüncü sırada mısır yer almaktadır. Bu ürünleri sırasıyla; çeltik, çavdar, yulaf ve tritikale izlemektedir (TMO, 2020). Türkiye'de hububat ve diğer bitkisel ürünlerin hasat edilen alanı toplam 16.171.078 hektardır. Hasat edilen alanın %69' u hububata ayrılmış olup bu alanın %39' u olan 4.301.701 hektarı İç Anadolu Bölgesi'nde yer almaktadır.

Türkiye'de yıllık bazda ortalama 36 milyon ton olarak gerçekleşen hububat üretimi yapılmaktadır. TÜİK 2021 yılı bölgesel istatistik verilerine göre; Türkiye'de bitkisel ürünlerin üretim miktarı yaklaşık 132 milyon ton olup bu miktarın %28'si hububattan oluşmakta ve 2020 yılında bu miktar 37.187.508 ton olarak belirtilmektedir. İç Anadolu Bölgesi ise 13.031.892 ton ile Türkiye'de toplam hububat üretiminin %35' ini tek başına karşılamaktadır.

Lisanslı depoculuk sisteminin hayata geçirilmesi için üretim ve ticaretin yoğun olduğu noktalarda lisanslı depoların yaygınlaştırılması ve lisanslı depoculuk kapasitesinin oluşturulması önem arz etmektedir (Kaya, 2017, s.96). İç

Anadolu Bölgesi'nin iklimi ve coğrafi özellikleri nedeniyle hububat üretimine elverişli olması özellikle buğday yetiştirilmesine imkân vermektedir. Coğrafi konumu itibarıyla ise Türkiye'nin merkezinde yer alan bölge, doğu- batı ve kuzey-güney ticaret yollarının kesişiminde bulunmaktadır. Bu özelliklerinden dolayı bölge hem üretim hem de ticaretin yoğun olduğu bir alanı kapsamaktadır.

Verilen bilgiler ışığında, lisanslı depoların %42'sinin İç Anadolu Bölgesi'nde bulunması ve kapasite kullanım oranının %67 ile Türkiye ortalamasının üzerinde olması lisanslı depoculuk sisteminin bölgede gelişime açık olduğunu göstermektedir (Tablo 2.2).

Tahıl üretiminin yaygın olması ve ağırlıklı olarak buğdaydan oluşması nedeniyle bu çalışma içinde buğday verileri üzerinden inceleme yapılmıştır. Buğday üretimi, Türkiye'nin her bölgesinde yapılmaktadır. Bu nedenle buğday, tarla ürünleri içerisinde ekili alanı ve üretim miktarı bakımından ilk sırayı almaktadır. Son 20 yılda buğday ekim alanları 6,8-9,4 milyon hektar arasında, üretimi ise 17,2-22,6 milyon ton arasında değişmiştir. Artan nüfusa paralel olarak buğday talebi de artmaktadır. Ekmek, bulgur, makarna, irmik, bisküvi, nişasta ve diğer buğdaya dayalı unlu mamuller tüketimi dikkate alındığında buğday tüketimi 19-19,5 milyon ton seviyelerindedir. Buğday ithalatı ağırlıklı olarak her yıl artış gösteren mamul madde ihracatı için yapılmaktadır (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2021). Türkiye dünya un ihracatında birinci, makarna ihracatında ikinci sırada yer almaktadır (TMO, 2021).

Türkiye, dünya buğday üretiminin %3'ünü gerçekleştirmekte olup buğday üretiminde dünyada onuncu sıradadır. Dünyada makarnalık buğday üretiminde en büyük üretici ülkeler Kanada, İtalya ve Türkiye'dir. 2020/21 döneminde dünya makarnalık buğday üretiminin %21'i AB ülkelerinde (%11 İtalya), %20'si Kanada'da, %12'si Türkiye'de gerçekleştirilmiştir (TMO, 2021).

Türkiye’de buğday her bölgede yetiştirilebilmekle birlikte özellikle İç Anadolu Bölgesi’nde yaygın olarak üretilmektedir. Nitekim 2020 yılında ekmeçlik buğday üretiminde %31’lik pay ile ilk sırada İç Anadolu Bölgesi yer almaktadır. Bunu %17 ile Marmara Bölgesi ve %16 ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi izlemektedir. Makarnalık buğday üretiminde ise ilk iki sırayı Güneydoğu Anadolu (%41) ve İç Anadolu Bölge’leri (%33) almaktadır (TMO, 2021).

Türkiye’de ve İç Anadolu Bölgesi’nde tahıl ve buğday üretiminin son beş yılına ilişkin veriler tablo 2.4’te yer almaktadır. Buna göre Türkiye toplam tahıl üretimi 34,4- 38,6 milyon ton iken, toplam buğday üretimi son beş yıl içinde 20-20,5 milyon ton civarında gerçekleşmiştir. Buğday üretiminin toplam tahıl ürünleri içindeki payının hem ülke genelinde hem de bölge için incelendiğinde ortalama %58 civarında olduğu görülmektedir. Toplam buğday üretiminin 6,4- 8,1 milyon tonu İç Anadolu Bölgesi’nde yapılmaktadır.

Bölgenin toplam üretime ortalama %35 oranında katkı sağladığı değerlendirildiğinde, lisanslı depoculuk sisteminin buğday üretimi ve fiyatlandırması üzerine etkisinin bölge özelinde incelenebilir nitelikte olduğu düşünülmektedir.

Tablo 2.4. Türkiye ve İç Anadolu Bölgesi'nde Tahıl ve Buğday Üretim Verileri (Ton)

	TAHİL			BUĞDAY			İÇ ANADOLU BÖLGESİ BUĞDAY/TAHİL
	Türkiye	İç Anadolu Bölgesi	Bölge Payı	Türkiye	İç Anadolu Bölgesi	Bölge Payı	Buğday/Tahıl
2015	38.637.138	13.152.360	34%	22.600.000	8.111.675	36%	62%
2016	35.281.164	11.770.163	33%	20.600.000	7.080.151	34%	60%
2017	36.132.767	11.861.543	33%	21.500.000	7.154.054	33%	60%
2018	34.408.699	12.597.695	37%	20.000.000	7.041.834	35%	56%
2019	34.401.704	12.826.217	37%	19.000.000	6.461.461	34%	50%
2020	37.187.508	13.031.892	35%	20.500.000	6.468.463	32%	50%

Kaynak: TÜİK, Kasım 2021

T.C. Ticaret Bakanlığı 2021 verilerine göre, bölgede kurulu lisanslı depoların tamamı hububat lisanslı depolardan oluşmaktadır. Lisans sürecini tamamladığında İç Anadolu Bölgesi'nde faaliyet gösterecek tüm firmaların toplam kapasitesinin 7 milyon tonu aşması beklenmektedir.

Veriler analiz edildiğinde ve beklentiler göz önüne alındığında, 2022 yılı sonunda bölgede buğday üretiminin tamamına yakını kapsayacak hacimde lisanslı depo sistemi kurulmuş olacağı sonucuna ulaşılmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE TARIM ÜRÜNLERİNİN FİYAT OLUŞUM SÜRECİNDE YER ALAN KURUMLAR

3.1. Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO)

Toprak Mahsulleri Ofisi, sermayesinin tamamı devlete ait olan 08.06.1984-233 tarih sayılı Kamu İktisadi Teşebbüsleri Hakkındaki Kanun Hükmünde Kararname (KHK) hükümlerine tabi, tüzel kişiliğe ve faaliyetlerinde özerkliğe sahip, sorumluluğu sermayesi ile sınırlı bir iktisadi devlet teşekkülü olarak kurulmuştur. TMO'nun kuruluş dayanağı, 11.12.1984 tarihli ve 18602 sayılı Resmî Gazete 'de yayımlanarak yürürlüğe giren Toprak Mahsulleri Ofisi Ana Statüsüdür.

TMO Ana Statüsü' ne göre, kuruluşun amacı; hububat fiyatlarının, üreticiler açısından kazanç sağlanan ve üretimi teşvik eden seviyenin altına düşmesini, tüketiciler açısından ise mamul ve hammadde olarak maliyetlerin yüksek oranda artmasını önlemek üzere bu ürünlerin piyasasını düzenleyici tedbirler almaktır. Gerektiğinde hububat dışındaki diğer tarım ürünleri ile ilgili verilecek görevi yürütmek, afyon ve uyuşturucu maddelere konulan Devlet tekeli işletmek de diğer kuruluş amaçlarındandır.

Ana statüsüne göre TMO'nun bazı faaliyet alanları aşağıda sıralanmıştır:

- Faaliyet alanına giren ürünlerin, her yıl cins, nev'i ve mahallerine göre tespit olunacak fiyatlarla, alım ve satışını yapmak, gerekli stok tesisini ve muhafazasını sağlamak suretiyle, bu ürünlerin piyasalarında istikrar sağlamak

- Gerek görülen durumlarda faaliyet konularına giren ürünleri ve bu ürünlerin mamullerini dış piyasalardan satın almak ve bunları yurt dışına satmak
- Buğdayı Cumhurbaşkanlığı kararı ile verilen görev çerçevesinde, önceden belirlenmiş olan kalite gruplarına göre ilan edilecek fiyatlarla satın almak
- Faaliyet konusuna giren ürünlerin muhafaza, kurutma, temizleme, ilaçlama ve kalibrasyon işlerini yapmak, bunlardan elde edilecek mamulleri depolamak üzere depolama tesisleri kurmak ve bu tesisleri işletmek
- Umumi Mağazacılık faaliyetlerinde bulunmak.
- Faaliyet konuları ile ilgili yatırım, etüt, araştırma, fizibilite ve projeler ile gerektiğinde mühendislik ve müşavirlik hizmetlerini yapmak ve/veya yaptırmak
- Faaliyet konuları ile ilgili olmak üzere, yurt içinde ve yurt dışında her türlü alım, satım, nakliyat, imalat, depolama ve muhafaza işleri için şirket ve kooperatifler kurmak veya bu amaçla kurulan ortaklıklara katılmak
- Dünya hububat üretimi hareketlerini ve fiyatlarını izlemek, değerlendirmek, faaliyet konuları ile ilgili her türlü yayınları yapmak
- Her yıl Cumhurbaşkanlığı'nca kararlaştırılan yerlerde, haşhaş ekimi yapacak olanlara izin belgesi vermek, haşhaş ekimi, afyon ve kapsül üretimini kontrol etmek ve Cumhurbaşkanlığı'nın tespit edeceği fiyattan bu ürünleri satın almak, bu ürünleri imal edecek fabrikalar ve bunlarla

ilgili bütünleşmiş tesisler kurmak ve kurulmuş olan fabrikaları işletmek, yurt içi ve yurt dışı pazarlamasını yapmak.

Müdahale alımları ve ihtiyaç duyulan dönemlerde yapılan ithalatla oluşan stoklar, piyasa dengeleri de gözetilerek öncelikle ilgili sektöre veya tüm kesimlere satılabilmektedir. Üretimde görülen artışa paralel olarak iç piyasada talep görmeyen ürünler; stok maliyeti, muhafaza durumu ve piyasada görülen gelişmeler değerlendirilerek ihraç edilmektedir.

TMO, tarım ürünlerinin depolanmasında gelişmiş ülkelerde uygulanan lisanslı depoculuk sisteminin gelişmesi amacıyla sektöre öncülük etmektedir. Bu amaçla; TMO (%50), TOBB (%49), Umumi Mağazalar Türk Anonim Şirketi (%0,05) ile Gümrük ve Turizm Ticaret İşletmeleri A.Ş. (%0,05) ortaklığında TMO-TOBB Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk San. ve Tic. A.Ş. (TMO-TOBB LİDAŞ) kurulmuş ve 26.02.2010 tarihli ve 7510 sayılı Ticaret Sicil Gazetesi'nde ana sözleşmesi yayımlanmıştır. Firmanın kuruluş sermayesi 51 milyon TL olup 2018 yılında bu tutar 102 milyon TL'ye yükseltilmiştir.

TMO, 2016 yılına kadar sadece ortağı olduğu TMO-TOBB LİDAŞ firması üzerinden alım yaparken, 2016 yılından itibaren TMO ile protokol imzalayan tüm lisanslı depolara teslim edilen ürünler için alım garantisi vermiştir. Bu uygulama ile lisanslı depo yatırımlarına hız kazandırılmıştır.

2016 yılında 805 bin ton olan lisanslı depo kapasitesi 2020 yılı sonu itibarıyla 9 kat artarak 6,9 milyon ton seviyelerine ulaşmıştır. Diğer taraftan TMO alımlarının 2016 yılında %5'i lisanslı depolardan yapılırken bu oran 2020 yılında %80'e ulaşmıştır.

TMO, lisanslı depoların bulunduğu noktalarda ürün alımlarını lisanslı depolar üzerinden elektronik ürün senedi (ELÜS) yoluyla yapmakta olup üreticiler lisanslı depolara teslim ettikleri ürünlerinin Çiftçi Kayıt Sistemi'nde (ÇKS) kayıtlı

miktar kadarını istediği zaman TMO'ya satabilmektedirler. Üreticiler tarafından lisanslı depolara teslim edilen ürünlerin kolay ve hızlı bir şekilde TMO'ya satışının yapılabilmesi amacıyla lisanslı depolar, Merkezi Kayıt Kuruluşu, ilgili borsalar ve TMO arasında bir otomasyon programı kurulmuştur. Bu program ile üreticiler, lisanslı depoya teslim ettikleri ürünlerinin TMO alım fiyatını anında görebilmekte, isterlerse TMO'ya satabilmektedir. Ürün bedelleri ise en geç üç gün içerisinde ödenmektedir.

Lisanslı Depoculuk sisteminin gelişimi ile tarımsal emtia ticaretinde regülasyon fonksiyonunu depolar üzerinden sürdürme amacıyla olan TMO, piyasalarda özel sektörün daha etkin bir konuma gelmesine olanak sağlayacaktır.

TMO buğday alım miktarı; buğday üretim miktarı, buğday fiyatı, TMO buğday alım fiyatı ve dünya fiyatlarından etkilenmekle birlikte, TMO alımlarının buğday üretim miktarındaki değişmelere daha duyarlı olduğu görülmektedir. Hasat dönemlerinde artan arza bağlı olarak piyasa fiyatlarının düşmesi sonucunda depolama ve finansmana erişim imkânlarının yetersiz olması nedeniyle üreticiler ürünlerini diğer alıcılar karşısında daha yüksek fiyatla ürün alımı yapan TMO'ya satmayı tercih etmektedir. Müdahale alımlarına esas itibarıyla üreticilerin depolama ve finansmana erişim imkânlarının yetersizliğine bağlı olarak ortaya çıkan düşük arz esnekliğinin artırılması durumunda gerek kalmayacaktır. Yeterli depolama ve finansman imkânı, üreticilerin arz esnekliğini artırarak hasat dönemi ürün arzını ve fiyat düşüşlerini sınırlayacak, böylece üretici TMO alımlarına gerek kalmaksızın piyasa sistemi içerisinde korunabilecektir. Bu kapsamda üreticilere depo ve finansman imkânı dolayısıyla arz esnekliği sunan, piyasa odaklı bir yaklaşım olan lisanslı depoculuk sisteminin Türkiye'de yerleşmesi önem arz etmektedir (Kaya, 2018, s.100).

Lisanslı depoculuğun ve dolayısıyla ELÜS sisteminin gelişmesi amacıyla teşvik mekanizmalarının yanı sıra kamusal politika belgelerinde de çeşitli tedbirler

öngörülmüştür. 2019-2023 yıllarını kapsayan On Birinci Kalkınma Planında rekabetçi üretim ve verimlilik hedefi doğrultusunda etkin bir tarım sektörünün oluşturulması amaçlanmıştır. Planda, lisanslı depoculuk sisteminin yaygınlaştırılması amacıyla, Toprak Mahsulleri Ofisinin hububat alım işlemlerinin lisanslı depolar ve elektronik ürün senedi yoluyla yapılması, elektronik ürün senedine veya hisse senedi portföyüne dayalı platformların oluşturulmasının sağlanmasına yönelik tedbirler oluşturulmuştur. Bu politika ve tedbirler çerçevesinde lisanslı depo sayısının 2023 yılında 140'a ulaşması hedeflenmiştir (Özsoy ve diğerleri, 2022, s.35).

3.2. Türkiye Ürün İhtisas Borsası A.Ş. (TÜRİB)

Tarım ürünleri ticaretinin lisanslı depoculuk ve ürün ihtisas borsacılığı sistemi vasıtasıyla gerçekleştirilmesi sayesinde tarım sektörü, sistemin sunduğu imkânlardan yararlanabilmesinin yanı sıra finansman sağlayabileceği yeni bir teminat imkanına kavuşmaktadır. Ürün senedinin teminat fonksiyonu ile tarım sektörünün finansmana daha rahat erişebileceği ve Türkiye'de tarımın finansmanına ayrılan kaynak miktarının artacağı değerlendirilmektedir (İlter, 2015, s.145).

Ticaret borsalarının buldukları bölgede yetiştirilen ürün bazında ulusal çapta ihtisaslaşmasının sağlanması ile lisanslı depoculuk sisteminin çatısı oluşturulmuş olacaktır. Ticaret Borsaları, buldukları yerlerde üretimi, tüketimi ve pazarlaması yeterli kapasitede olan maddelerin alım-satımının, fiyatların serbest rekabet düzeni içinde tespit ve ilanı işleriyle meşgul olan organize pazarlardır. Bu sayede fiyatlar rekabet ortamında olduğundan, üretici ya da tüccar ürününü gerçek değeriyle alıp satabilmektedir. Borsaların işlevlerini yerine getirmemeleri, üretici için düşük fiyat riski, tarımsal ürünleri hammadde olarak kullanan işleyici ve sanayici için de bol miktarda ve kaliteli hammadde bulamama riski doğurmaktadır (Karabaş ve Gürler, 2010, s.202).

Lisanslı depoculuk sistemi ile tarım piyasalarında fiyatlar sağlıklı şekilde oluşacak, üretimin pazarlanması zamana yayılacak, kamu piyasalardan çekilerek düzenleyici ve denetleyici rol üstlenecek, yeni finans ve yatırım araçları oluşacak, kaliteli üretim teşvik edilecek, yeni istihdam alanları gelişecek ve borsaların spot piyasa işlemlerinden forward ve futures işlemlere geçişi kolaylaşacaktır (Karabaş ve Gürler, 2010. s.202).

Türkiye Ürün İhtisas Borsası (TÜRİB) 5174 sayılı Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Kanunu'nun 53. maddesi, 5300 sayılı Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk Kanunu ve ilgili mevzuat hükümleri çerçevesinde 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu'na tabi olarak faaliyette bulunmak üzere, T.C. Ticaret Bakanlığı ve Sermaye Piyasası Kurulunun teklifi üzerine 06 Nisan 2017 tarihli ve 30030 sayılı Resmî Gazete' de yayımlanan 2017/9986 sayılı Bakanlar Kurulu Kararına istinaden 08.06.2018 tarihinde kurulmuş olup 26.07.2019 tarihinde ELÜS piyasası açılışı ile faaliyete geçmiştir.

TÜRİB, lisanslı depo işletmecilerince oluşturulan elektronik ürün senetlerine dayalı vadeli işlem sözleşmelerinin ticaretinin yürütülmesini sağlamak üzere borsacılık faaliyetinde bulunmaktadır. Borsada işlemler, borsanın gözetiminde ve rekabet koşulları altında elektronik ortamda eşleştirme yöntemiyle yapılmaktadır. Alıcı taraf nakdi ödemekle, satıcı taraf ise elektronik ürün senedini teslimle yükümlüdür. Takas ve saklama operasyonlarıyla ilgili süreçler ise Merkezi Kayıt Kuruluşu A.Ş. ve Takasbank A.Ş. ile yapılan protokoller çerçevesinde yürütülmektedir.

ELÜS ve vadeli işlem sözleşmelerinin alım satım işlemlerinin borsada kontrolü ve tescili zorunludur. Lisanslı depolarla yapılan sözleşme ile ELÜS ticaretinin ve takibinin güvenli biçimde yapılabilmesi borsa tarafından temin edilir. Sözleşmede; elektronik ürün senetlerinin borsaya kote ettirilmesi, hareketlerinin

kontrol ve takibi, teyidi, iptali, bilgi akışının düzenli olarak sağlanması ile bilgi iletişim sistemine ilişkin hususlar düzenlenmiştir.

10.08.2017-30150 tarih sayılı Ürün İhtisas Borsasının kuruluşu hakkında yönetmeliğe göre borsa, işlem görecekt araçların serbest rekabet şartları altında kolay ve güvenli bir şekilde alınıp satılabilmesini sağlamak, bu amaçla gerekli platform ve sistemleri kurmak, oluşan fiyatların tespiti ve ilanı gibi işlem yapanların karar almalarını kolaylaştıracak bilgiyi düzenli şekilde açıklamak, sektörle ilgili ulusal ve uluslararası gelişmeleri takip etmek, işlem yapanlar arasında ayrımcılık yapmamak ve şeffaf olmakla yükümlüdür.

Sistemin işleyişi tarım ürünlerinin lisanslı depolara teslimi sonrasında ürün karşılığı ELÜS oluşturulması ile başlamaktadır. Borsada kayıtlı 181 lisanslı depo bulunmaktadır (TÜRİB, 2021). Borsada TÜRİB İşlem Platformu üzerinde alıcı ve satıcılar bir araya gelir. İşlem Platformu üzerinden alım, satım ve anlaşmalı özel emir girişleri ve işleme dönüşmeyen emirlerin iptali yapılabilmektedir. Platform üzerindeki alım ve satım emirleri, çevrimiçi ve gerçek zamanlı olarak emir defterlerine işlenir, fiyat ve zaman önceliğine göre eşleştirilir. Emir iletim anında, satıcının hesabındaki ELÜS ve alıcının hesabındaki nakit bakiyesi kontrolleri ve gerekli blokaj işlemleri banka ve aracı kurumlar ile Merkezi Kayıt Kuruluşu güvencesiyle gerçekleştirilmektedir. Borsa seans işlem sonuçlarını göndermesi sonrasında Takasbank ile Merkezi Kayıt Kuruluşu tarafından para ve ELÜS takas işlemleri yapılmaktadır.

Platform üyesi olan Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) ile de alım satım işlemleri gerçekleştirilebilmektedir. Ürünler, TMO tarafından belirlenen alım fiyatları üzerinden TMO'ya satabileceği gibi yine TMO tarafından arz edilen tarımsal ürünlerin alımı da İşlem Platformu üzerinden gerçekleştirilebilmektedir.

TÜRİB İşlem Platformu üzerinde alım ve satım yapabilmek için yetkili acenteler vasıtasıyla TÜRİB' de yatırımcı kaydı oluşturulması gerekmektedir.

Türkiye çapında faaliyet gösteren ticaret borsalarından TÜRİB ile sözleşme imzalayanlar yetkili acente statüsündedir. 22.11.2021 tarihi itibarıyla TÜRİB ile sözleşme imzalayan 110 tane yetkili acente bulunmaktadır.

3.2.1. ELÜS İşlem Hacmi

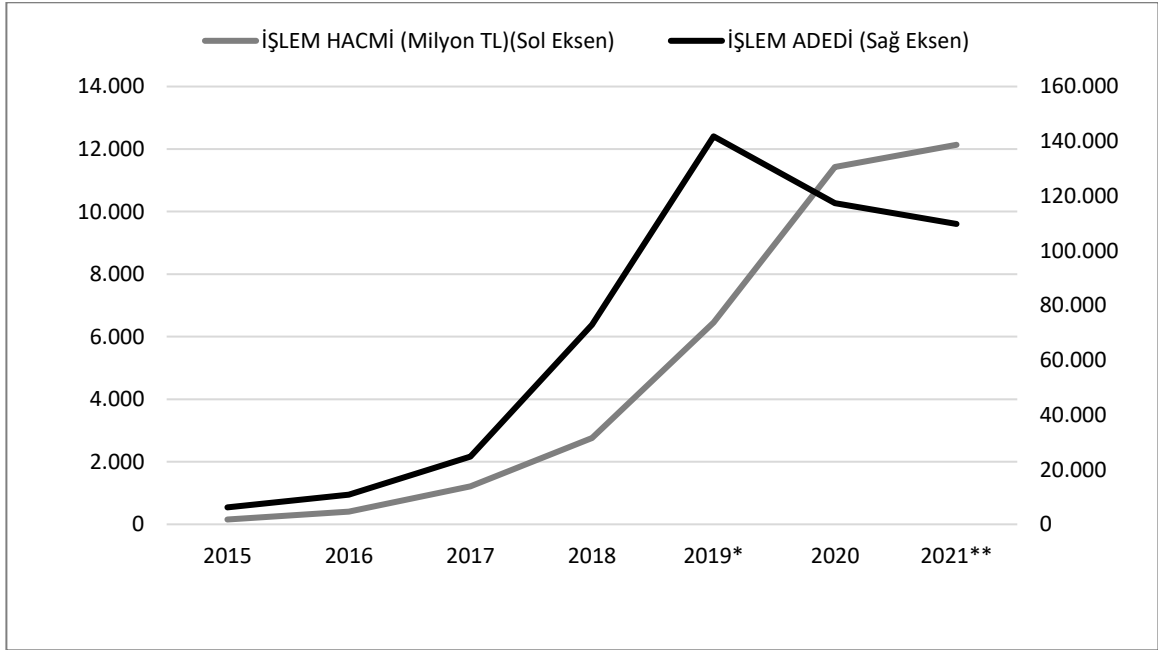
TÜRİB üzerinden ELÜS alım ve satım işlemlerine ilişkin takas hizmetleri, Takas üyesi olarak hizmet veren banka ve aracı kurumlar tarafından gerçekleştirilir. ELÜS alış işlemi gerçekleştiren 11, satış işlemi gerçekleştiren 22 banka veya aracı kurum bulunmaktadır. 2015-2018 yılları arasında ticaret borsaları aracılığıyla işlem gören piyasa, 2019 yılında TÜRİB' in faaliyete geçmesi ve işlemlerin tek merkezde toplanmasıyla daha etkin bir hale gelmiş ve katılımcı lisanslı depo ve işlem hacmi açısından hızlı bir gelişme göstermiştir.

Tablo 3.1'de yer alan verilere göre; 2015 yılında 9 olan katılımcı lisanslı depo sayısı 2021 yılında 170'e, 8 olan aracı kurum sayısı ise 17'ye yükselmiştir. Son altı yıllık süreçte işlem adedi yaklaşık olarak 18 kat artarak 109.000'i geçmiş ve piyasaya konu olan ürün miktarı 5 milyon tona ulaşmış bulunmaktadır. Borsanın işlem hacmi TÜRİB öncesi döneme kıyasla 6 kat artarak 12 milyar TL'yi aşmıştır. (Grafik 3.1)

Tablo 3.1. Lisanslı Depo ve Ticaret Borsası Bazında ELÜS İşlem Hacimleri

YIL	İŞLEM YAPAN LİSANSLI DEPO SAYISI	ARACI KURUM SAYISI	İŞLEM ADEDİ	İŞLEM HACMİ (TL)	İŞLEM MİKTARI (Kg)
2015	9	8	6.200	154.097.839,58	-
2016	18	8	10.864	410.197.365,62	-
2017	41	11	24.763	1.212.355.240,39	-
2018	67	13	72.886	2.756.801.966,00	2.709.269.287,00
2019*	96	13	141.793	6.454.282.641,94	5.130.212.244,00
2020	141	13	117.366	11.423.374.892,96	7.163.078.734,00
2021**	170	17	109.800	12.136.586.892,82	4.947.306.594,00

Kaynak: Takas İstanbul, * 26/07/2019 Türkiye Ürün İhtisas Borsasının Açılışı, **01/11/2021 tarihi itibarıyla.

Grafik 3.1. Lisanslı Depo ve Ticaret Borsası Bazında ELÜS İşlem Hacimleri

Kaynak: Takas İstanbul, * 26/07/2019 Türkiye Ürün İhtisas Borsası Geçiş, **01/11/2021 tarihi itibarıyla.

TÜRİB 2020 faaliyet raporuna göre; Borsa hasat döneminde oluşan arz fazlasının fiyat düşürücü etkisinin dengelenmesini sağlayarak lisanslı depoculuğu teşvik etmektedir. Tarım ürünü üreticilerini tam rekabet piyasası koşullarına uygun olarak çok sayıda alıcı ile buluşturmaktadır. ELÜS teminatı ile bankalardan kredi

ve finansmana ulaşma imkânı sağlanarak üreticilerin depolama maliyetleri düşmüştür.

Aynı rapora göre, tarım sektörünün sosyolojik ve ekonomik iki kritik bileşeni olan “Gıda Güvenliği” ve “Fiyat İstikrarı” makroekonomik politikalar açısından önem arz etmektedir. Bu kapsamda; tarım sektörüne yönelik finansal ürünlerin çeşitlendirilmesinin ve finansman koşullarının iyileştirilmesinin gıda arz güvenliği için gerektiğine değinilmiştir.

TÜRİB’ de ELÜS olarak gerçekleşen işlemler ile ticaret borsaları satış salonlarında gerçekleşen işlemler arasındaki işlem maliyet farklılıkları araştırıldığında, ticaret borsalarında uygulama ile işlem maliyetlerinin TÜRİB’e göre yüksek olduğu görülmüştür (Kılıçarslan ve Sucu, 2021, s.272). Spot satışta işlem maliyetlerinde ELÜS ’e avantaj sağlayan temel unsurun, lisanslı depoculuk sistemine yönelik devlet teşvikleri ve düşük işlem maliyetleri ile piyasalar arasındaki fiyat farklılıklarının olduğu tespit edilmiştir (Özsoy ve diğerleri, 2022, s.33).

3.2.2. Tarımsal Kredi Hacmi

LDS’nin sağlayacağı avantajlardan biri ELÜS rehni ile bankalardan kredi kullanma imkânının olmasıdır. Bu imkânın kullanılması ve LDS’nin bu kanal dolayısıyla tercih edilmesi, tarım sektöründe hasat zamanına kadar katlanılan maliyetlerin finansmanında kredi kullanımının tercih edilmesiyle doğru orantılı olacaktır. Bu açıdan bir değerlendirme yapabilmek amacıyla, Türkiye ve İç Anadolu Bölgesi’nde ziraat alanında kullanılan kredi verileri incelenmiştir. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK)’nun denetim ve gözetim yetkisi altında bulunan banka ve diğer kuruluşlardan BDDK Veri Transfer Sistemi (BVTS) aracılığıyla periyodik olarak alınan bilgilerden derlenen veriler “FinTürk-İllere Göre” başlığı altında yayınlanmaktadır. Veriler ziraat ve balıkçılık alanında

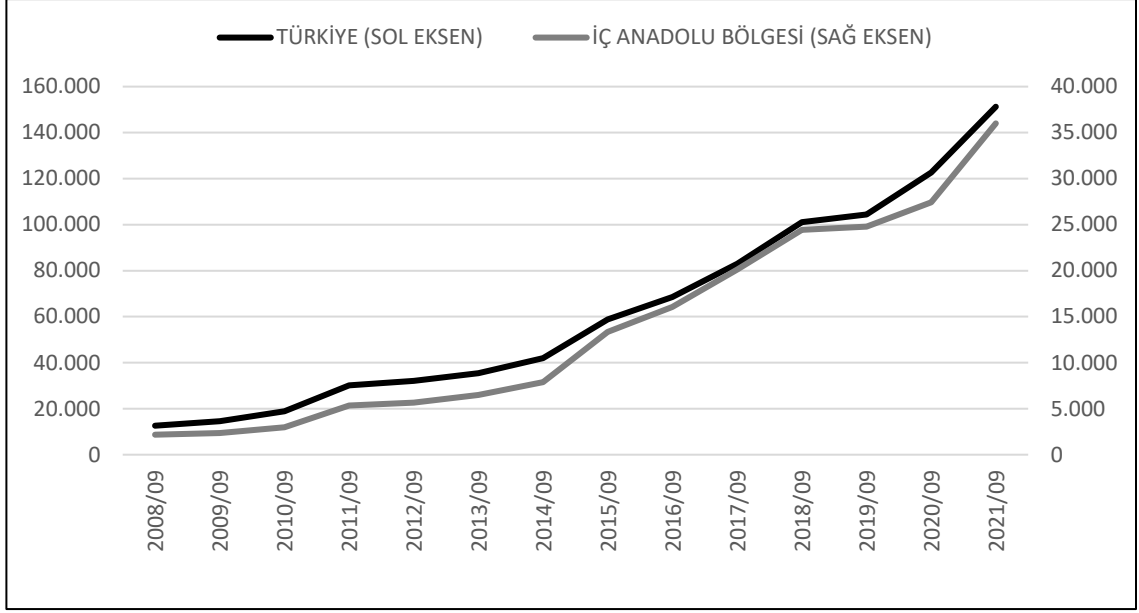
toplu olarak elde edilen verilerden derlenmiştir. Ancak İç Anadolu Bölgesi kapsamındaki illere ait veriler ayrıştırıldığında, bölgede kullanılan kredilerin ziraat amaçlı krediler olduğu değerlendirilmektedir.

Tablo 3.2'ye göre, son 14 yılda tarım sektöründe kredi kullanma talebinin sürekli bir artış içinde olduğu net olarak görülmektedir. İç Anadolu Bölgesi, Türkiye genelinde kullanılan tarımsal kredi miktarının, yıllar itibarıyla %16-24 arasında artan oranlarda olmak üzere, ortalama olarak %20'sini talep eder durumdadır. Bölgede finansman ihtiyacının özellikle 2015 yılı sonrasında kredi kanalıyla karşılanması eğiliminin arttığı görülmektedir. 2008-2014 yılları arasında ortalama kullanılan kredi miktarı 4,7 milyon TL iken, bu tutar 2015-2021 yıllarında yıllık ortalama 23 milyon TL'yi aşmıştır.

Tablo 3.2. Ziraat Alanında Kullanılan Kredi Miktarları

YILLAR	TÜRKİYE	İÇ ANADOLU BÖLGESİ	İÇ ANADOLU/TÜRKİYE ORANI
2008/09	12.609.167	2.175.895	17%
2009/09	14.626.803	2.342.150	16%
2010/09	18.839.159	2.982.454	16%
2011/09	30.096.756	5.351.408	18%
2012/09	32.150.528	5.667.001	18%
2013/09	35.406.637	6.480.130	18%
2014/09	41.971.296	7.891.393	19%
2015/09	58.825.529	13.327.175	23%
2016/09	68.484.322	16.055.343	23%
2017/09	83.060.891	20.108.940	24%
2018/09	101.058.984	24.430.305	24%
2019/09	104.397.898	24.769.693	24%
2020/09	122.673.286	27.433.310	22%
2021/09	151.264.872	36.004.026	24%

Kaynak: Fintürk,23.11.2021

Grafik 3.2. Türkiye ve İç Anadolu Bölgesi'nde Kullanılan Tarım Sektörü Kredi Kullanımı (Bin TL)

Kaynak: Fintürk,23.11.2021

İç Anadolu Bölgesi'nde lisanslı depoculuk faaliyetlerinin artması ve tarım ürünlerinin ELÜS halinde değerlendirilmesi ile bölgedeki kamu ve özel finans kuruluşlarınca kullanılacak kredi imkanlarının artacağı düşünülmektedir. Bölge, Türkiye'de kullanılan toplam kredi miktarından her yıl daha fazla oranda pay almaktadır. Belirtilen göstergeler doğrultusunda bölgenin finans sektörü açısından gelişim gösteren bir alan olduğu görülmektedir.

Özsoy ve diğerleri (2022)'nin yaptığı çalışmada, 2018-2019-2020 yıllarında, tarımsal krediler içinde ELÜS rehini karşılığı kullanılan kredilerin durumu analiz edilmiştir. Çalışmada paylaşılan verilere göre;

- Yıllar itibarıyla ihraç edilen ELÜS hacmi ve rehine konu olan ELÜS hacmi artmakta, ancak rehine konu olan ELÜS hacminin toplam ihraç edilen ELÜS hacmine oranı artmamaktadır.
- Toplam tarımsal krediler arttıkça ELÜS rehini karşılığında kullanılan krediler de artmaktadır.
- ELÜS rehini karşılığında kullanılan kredilerin artış hızı toplam tarımsal kredilerin artış hızından fazladır.
- ELÜS karşılığı kredilerin toplam tarımsal krediler içindeki payı düşüktür.
- Lisanslı depoculuk sistemi depolama kapasitesi arttıkça ELÜS işlem hacmi ve rehine konu olan ELÜS miktarı artmaktadır (Özsoy ve diğerleri, 2022, s.39).

“Lisanslı depoculuk sistemindeki depolama kapasitesinin artışı, sistemin doğası gereği ELÜS işlem hacminin de artması sonucunu doğurmaktadır. Öte yandan, rehine konu olan ELÜS hacminin de artması, ELÜS karşılığı kredi kullanım imkânının yıllar itibarıyla daha çok kullanıldığını göstermektedir. Ancak, söz konusu hesaplamalar incelendiğinde, rehine konu olan ELÜS hacminin toplam ihraç edilen ELÜS hacmine oranının artmadığı görülmektedir. Buradan, ELÜS rehini karşılığında kredi kullanım imkanının, lisanslı depoculuk sisteminin hızlı gelişimine kıyasla daha sınırlı kullanıldığı sonucuna ulaşılabilecektir. ELÜS karşılığı kullanılan kredilerdeki artışın kullanılan diğer tarımsal kredilerin artış hızından fazla olması, bu kredinin sağladığı imkanlar ile diğer tarımsal kredilere kıyasla, bu kredilerle beraber ya da münferit olarak kullanımının daha çok tercih edildiğini göstermektedir. Ancak, toplam tarımsal krediler içinde ELÜS karşılığı kullanılan kredi hacminin görece azlığı, rehine konu olan ELÜS hacminin de toplam ihraç edilen ELÜS hacmi içerisinde yine görece az olması ve yıllar itibarıyla da artmaması da göz önünde bulundurulduğunda, bu imkânın ELÜS sahiplerince henüz yeterince kullanılmadığını ortaya koymaktadır (Özsoy ve diğerleri, 2022, s.39).”

ELÜS’lerin alternatif bir finansman erişim kanalı olarak üreticilerce etkin bir şekilde kullanılabilmesi amacıyla 02/01/2020 tarihli ve 2015 sayılı “T.C. Ziraat Bankası A.Ş. ve Tarım Kredi Kooperatiflerince Tarımsal Üretime Dair Düşük Faizli Yatırım ve İşletme Kredisi Kullanılmasına İlişkin Karar” yayımlanmıştır. Kararda lisanslı depolarda ELÜS rehini karşılığında kredi kullanan üreticilerin ve tarımsal amaçlı üretim kooperatif ve birliklerinin ödeyeceği kredi faizinin tamamı devletçe karşılanması hükmü yer almaktadır. ELÜS rehini karşılığı kredi kullanımına ilişkin 2020 yılında yürürlüğe giren “sıfır faiz” teşvikinin, bu imkânın kullanılmasına yönelik olumlu bir etki yaptığı değerlendirilmektedir (Özsoy ve diğerleri, 2022, s.40).

3.3. Gıda ve Tarımsal Ürün Piyasaları İzleme ve Değerlendirme Komitesi (Gıda Komitesi)

TCMB’nin enflasyonla mücadelede benimsediği bütüncül yaklaşım çerçevesinde gıda fiyatlarındaki oynaklığın altında yatan yapısal ve dönemsel sorunların çözülmesi büyük önem taşımaktadır.

Gıda Komitesi, tam adıyla “Gıda ve Tarımsal Ürün Piyasaları İzleme ve Değerlendirme Komitesi”, 9 Aralık 2014 tarih ve 29200 sayılı Resmî Gazete’de

yayımlanan 2014/20 sayılı Başbakanlık Genelgesi ile kurulmuştur. Yaklaşık iki yıllık bir sürenin ardından yeniden yapılanmaya giden Gıda Komitesinin sekreteryası 27 Aralık 2016 tarih ve 29931 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan, 2016/30 sayılı Başbakanlık Genelgesi ile Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası’na devredilmiştir. Komite, Hazine ve Maliye Bakanı, Tarım ve Orman Bakanı, Ticaret Bakanı ve Strateji ve Bütçe Başkanı ile Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Başkanı’nın katılımıyla toplanmaktadır. Böylelikle Komite’nin icra kapasitesi ve karar alma gücü artırılmış ve gündeme gelen tedbir önerilerinin en üst düzeyde gözden geçirilerek zaman kaybetmeden hayata geçirilmesini sağlayacak bir mekanizma tesis edilmiştir (TCMB, 2018a, s.2).

Gıda Komitesi, gıda enflasyonunun genel tüketici enflasyonundan belirgin olarak farklılaşmasının nedenlerinin tespit edilmesinin yanı sıra gıda ve tarım ürünlerinin kısa ve uzun vadeli arz-talep, ihracat-ithalat ve üretim-tüketim değişimleri ile bu değişimlerin ve dağıtım zincirindeki gelişmelerin fiyatlara olası etkilerinin izlenmesi ve değerlendirilmesi ve gerekli görülmesi halinde alınacak tedbirlere ve uygulanacak politikalara ilişkin somut önerilerde bulunulması amacıyla kurulmuştur (TCMB, 2017b, s.2).

Komite yeni yapısıyla birlikte, TCMB’nin fiyat istikrarını gıda enflasyonu kaynaklı olarak tehdit eden yapısal sorunları belirleme ve çözüm önerileri geliştirme amacı doğrultusunda ilgili kurum ve kuruluşlarla daha yakından çalışmaktadır. Böylelikle, birçoğu yapısal nitelik taşıyan sorunların altında yatan iktisadi faktörlerin daha derinlemesine çalışılması sağlanmaktadır. Ayrıca, TCMB tarafından takip edilen reform önerileri fiyat istikrarı bakış açısı ile ve diğer kurumların da hassasiyetleri gözetilerek karşılıklı müzakere çerçevesinde tasarlanmaktadır. Merkez Bankası gıda ürünlerinde fiyat oluşumu konusundaki uzun vadeli kurumsal birikimi çerçevesinde gıda fiyat gelişmelerinin izlenmesi ve önceliklerin belirlenmesinde yönlendirici rol oynamaktadır (TCMB, 2018a, s.2).

Gıda Komitesi'nin bugüne kadar aldığı kararlar çerçevesinde uygulamaya konulan tedbirleri konjonktürel tedbirler ve yapısal tedbirler olmak üzere iki başlık altında sınıflandırmak mümkündür. Konjonktürel tedbirler kapsamında Gıda Komitesi'nde alınan kararlar çerçevesinde bazı gıda ürünleri fiyatlarında gözlenen dönemsel aşırılıkları kontrol altına alabilmek ve spekülâtif hareketleri engelleyebilmek için dış ticaret önlemleri alınmıştır. Söz konusu yüksek fiyat artışları genellikle hasat dönemleri dışında gerçekleştiğinden fiyat artışlarının üreticiye ve üretime yararı sınırlı olmaktadır. Özellikle, hububat ve bakliyat gibi saklanabilir bitkisel ürün piyasalarında faaliyet gösteren aracılar stoklama ve beklenmedik fiyat artışları yaparak piyasa fiyatları üzerinde belirleyici olabilmektedir (TCMB, 2018a, s.3).

Gıda Komitesi çalışmaları, kalıcı fiyat istikrarının sağlanması amacıyla daha çok yapısal tedbirlere odaklanmaktadır. Gıda Komitesi'nde alınan kararlar çerçevesinde uygulamaya konulan tarım piyasasına yönelik başlıca yapısal tedbir ve düzenlemelerden biri olan lisanslı depoculuk sisteminin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılmasını teminen önemli adımlar atılmıştır. Bu kapsamda, Türkiye Ürün Borsası Anonim Şirketi'nin kuruluş izni 2017 yılının Nisan ayında verilmiştir. Ağustos ayı başında ise Ürün İhtisas Borsası'nın kuruluş, faaliyet, işleyiş ve denetim usul ve esasları hakkındaki yönetmelik Resmî Gazete' de yayımlanmıştır. 2017 yılı mayıs ayında 2017/10067 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile üreticilerin lisanslı depodaki ürünlerini temsil eden elektronik ürün senetlerini teminat göstererek alacağı kredilerin faizinin yüzde 50'sinin devletçe karşılanması sağlanmıştır. Ek olarak, 2017/10111 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile lisanslı depo yatırımlarının daha fazla desteklenmesinin sağlanması için 1'inci, 2'nci, 3'üncü ve 4'üncü bölgelerde yapılan lisanslı depo yatırımlarının 5'inci bölge desteklerinden yararlanabilmesinin önü açılmıştır (TCMB, 2018a, s.4-5).

Bu hususların yanı sıra lisanslı depoculuk uygulamalarına ve muhtelif depo kullanım modellerine ilişkin hususlar müzakere edilmiştir (TCMB, 2017a, s.2).

Üreticilerin lisanslı depo kullanım maliyetleri ile üretici birliklerinin kendi ortak ve üyeleriyle yaptıkları ticari işlemlerin maliyetlerini azaltacak teşvik paketlerine ilişkin karar alınmıştır (TCMB,2017c, s.1).

Gıda Komitesi kararları Para Politikası Kurulu toplantılarında değerlendirilmekte ve oluşturulan politikalara dayanak sağlamaktadır. Örneğin, gıda enflasyonu varsayımları oluşturulurken, Gıda Komitesi'nin aldığı tedbirlerin gıda fiyatları üzerindeki yukarı yönlü riskleri büyük ölçüde dengeleyeceği bir görünüm esas alınmıştır (TCMB, 2018b, s.4).

18 Haziran 2022 tarih ve 31870 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan, 2022/11 sayılı Cumhurbaşkanlığı genelgesi ile, Komitenin sekretarya hizmetleri, alınan kararların uygulanmasının takibi ve koordinasyonu, Hazine ve Maliye Bakanlığı'na verilmiştir.

3.4. Buğday Fiyatlarının Seyri

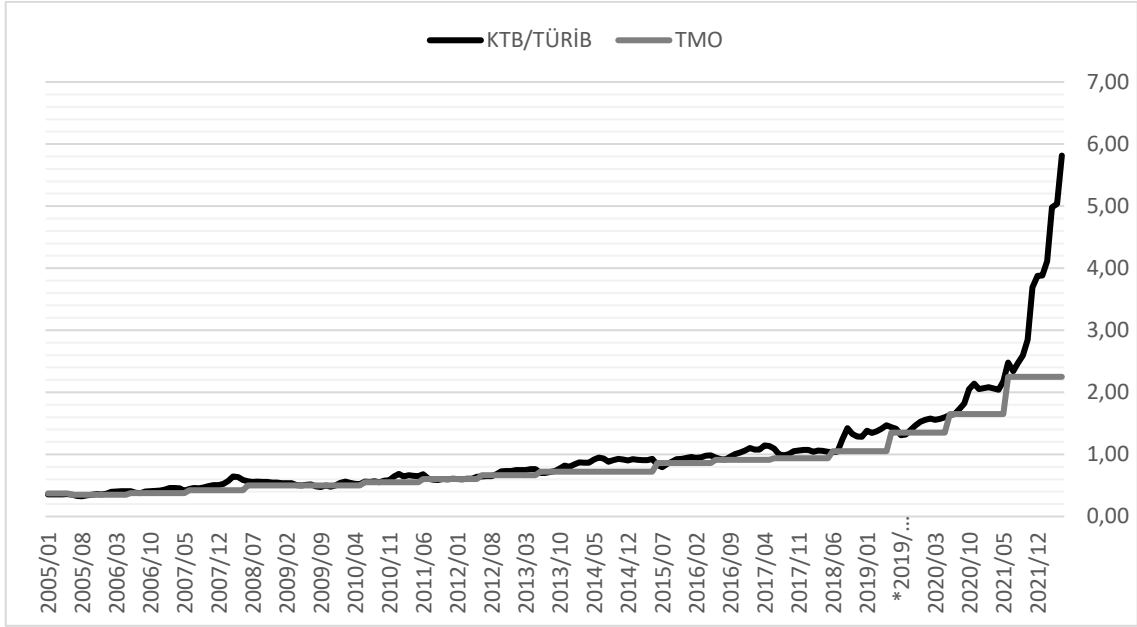
LDS ile ulaşılmak istenen hedeflerden biri hasat zamanında arz fazlasının yaratacağı fiyat düşüşlerinin sınırlandırılması yoluyla üreticinin gelir kaybını önlemektir. Bu amaçla hasat dönemlerinde açıklanan TMO fiyatları ve yıl içinde gerçekleşen borsa fiyatları incelenmiş olup arz artışının piyasa fiyatları üzerine etkisi incelenmiştir.

Hububat piyasasında oluşan fiyatlarda etkin rol oynayan TMO'nun hasat zamanı açıkladığı buğday alım fiyatları (müdahale fiyatı) arasından, orta kalite ekmeklik buğday fiyatları esas alınmıştır. TÜRİB 'in faaliyete başladığı 26.07.2019 tarihi sonrası için alınan veriler borsanın açıkladığı ekmeklik buğday fiyatları esas alınmıştır. TÜRİB öncesi döneme ilişkin veriler ise Konya Ticaret Borsası (KTB) tarafından açıklanan veriler üzerinden incelenmiştir. İç Anadolu Bölgesi özelinde ve buğday fiyatları üzerinden yapılan bu çalışmada, borsada oluşan buğday fiyatları için hem hacim hem de coğrafi olarak KTB'nin esas alınmasının doğru

olacağı değerlendirilmiştir. KTB'nin açıkladığı karşılaştırmalı bülten verilerinden, ekmeçlik Anadolu kırmızı sert buğday verileri esas alınarak aylık bazda ortalama fiyatlar analize dahil edilmiştir.

Veriler incelendiğinde, TMO alım fiyatlarının taban fiyat olarak işlev gördüğü anlaşılmaktadır. Genel olarak borsa fiyatlarının, TMO alım fiyatının üzerinde seyrettiği görülmektedir. Son yıllarda artan enflasyon nedeniyle fiyatlarda artış yaşandığı değerlendirilmektedir. Hububat alanında dünya genelinde yaşanan kuraklık, pandemi ve savaş şartlarının, bir yandan üretimi diğer taraftan lojistik süreçleri olumsuz etkilemesiyle tarım ürünlerinde fiyatlar genel seviyesinde artış yaşandığı görülmektedir.

TMO'nun alım fiyatı açıklaması, lisanslı depolardan alım yapması ve borsada faaliyet göstermesi, LDS'nin tarım piyasasında tam rekabet şartlarının sağlanması hedefine ulaşılmasında yapısal bir çözüm sunmamaktadır (Kaya, 2018, s.1).

Grafik 3.3. TMO Alım Fiyatları ve TÜRİB/KTB Buğday Fiyatları (2005/01-2022/05)

Kaynak: TMO, TÜRİB, KTB. (*2019/08 TÜRİB Faaliyete Başlangıç)

İç Anadolu Bölgesi'nde, LDS alt yapısının, buğday üretiminin tamamını kapsayacak şekilde 2022 yılı sonu itibarıyla kurulmuş olacağı tahmin edilmektedir. Böylece, LDS'nin ilk aşaması olarak görülen, depolama kapasitesi yeterliliğinin bölgede buğday özelinde sağlandığı düşünülmektedir. Bu noktada LDS'nin ikinci aşaması olarak nitelendirilen, lisanslı depolara getirilen ürünlerin ELÜS' e dönüştürülme oranının artırılmasını sağlayacak politikaların oluşturulmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu kapsamda sağlanan alım satım dayalı vergi muafiyetleri ile 2016-2020 yıllarında işlem hacminde 10 kat artış sağlanmıştır (Yiğit, 2021, s.73). ELÜS ile üretici gerek borsada gerekse kredi kanalıyla, finansman ihtiyacını karşılayabilecek imkânı bulduğunda, ürünün değerini bulmasını bekleyecek kadar ürünü depolama ve satışını erteleme imkânı bulacağından, TMO'nun müdahale fiyatını açıklamasına ihtiyaç kalmayacağı, alım ve satım işlemlerinin ürün senedi borsasında, tam rekabet şartlarında oluşacak sağlıklı fiyatlarla gerçekleşeceği düşünülmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİNDE

LİSANSLI DEPOCULUK SİSTEMİ

Dünya'nın en büyük ekonomik gücü olma özelliğini uzun yıllardır sürdürmekte olan Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ekonomisi, dünya ekonomisinin %25'ini karşılayacak düzeyde üretim yapmaktadır. Ülkede, tarım sektörünün ekonomiye katkısı GSYH'nin %1,7'si oranındadır (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2021). Bunun yanı sıra tarımsal girdiler ve tarımsal mali hizmetler %2, tarım ürünlerinin üretiminden sonra yapılan işlemler (depolama, işleme, ihracat ve toptan satış) ise %14 paya sahiptir. Bu bakımdan tarım sektörü ABD ekonomisi içinde küçümsenmeyecek bir öneme sahiptir. Tarım işletmeleri ortalama 1800 dekarı bulan geniş arazilere sahiptir. ABD GSMH'sinin %1-%1,5'lük payı tarıma destek harcamalarına ayrılmaktadır. (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2021). Bu desteklerin de katkısıyla ABD, tüm dünya ülkelerine tarım ürünleri ihraç etmektedir (Ergun, 2018, s.61).

Tarımda yoğun teknoloji kullanımı ve verimlilik, bu bölgede üretimi artıran iki önemli unsurdur. Tabiat koşulları, ABD'nin orta batısının dünyadaki en zengin tarım arazisi olmasına olanak sağlamaktadır. Ülkenin bu bölümü çok yeterli yağış almakta olup yağış almayan bölgelerde nehirler ve yeraltı suları yaygın sulama imkânı sağlamaktadır. Gerek sanayi yatırımları gerekse beşerî yatırımlar Amerikan tarımının başarısına katkı yapmaktadır. Biyoteknoloji alanındaki çalışmalarla kaliteli tohumlar geliştirilmiştir. Çiftliklerdeki faaliyetler tüm teknolojik

imkanlarla takip edilmekte, toprak türü ve ürün eşleştirmesi gibi tercihler için uydu verileri de kullanılmaktadır.¹

Buna karşın iklim yapısı çiftçiler için zor dönemler de yaratabilmektedir. Kuzey Amerika'da hava koşulları genelde ılımlı olmakla birlikte sık sık sel ve kuraklık görülmektedir. Bu yüzden, hava koşullarındaki değişiklikler tarımda çok kez genel ekonomiyle ilgisi olmayan kendi ekonomik dönemlerini yaratmaktadır. Tarım sektörünün kendine has özellikleri ve doğaya bağlı olması nedeniyle ABD uzun yıllar tarıma etkili müdahalelerde bulunmuştur. Özellikle 1930'lu yıllardaki büyük buhranın ardından tarım ürünleri piyasasında tam müdahaleci bir devlet politikası izlenmiştir (İnan ve diğerleri, 2003).

19. yüzyılda Amerika Birleşik Devletleri'ne göç eden çiftçilerden öğrenilen üretim teknikleri tarımda verimin artmasını, gemicilik ve demir yollarına yapılan yatırımlar taşımacılığın kolaylaşmasını, telgraf sisteminin geliştirilmesi iletişim ağlarının yaygınlaşmasını sağlamıştır. Bunlara paralel olarak da ulusal ve uluslararası ticaret hacmi gelişmiştir (Coulter,2009).

Bu dönemde Chicago, Amerika'nın en önemli ticaret yollarının kesiştiği merkez haline gelmiştir (Coulter,2009). Üreticiler ürünlerini ulusal ve uluslararası piyasalarda pazarlamak için Chicago'ya getirmekteydiler. Ticari altyapının artan üretim miktarı karşısında yetersiz kaldığı bir ortamda, hasat zamanı ürünlerini aynı anda Chicago'ya getirmek zorunda kalan çiftçiler arz fazlası nedeniyle fiyatlarda düşüş problemi yaşamaktaydılar. Bu problemle karşılaşmak istemeyen büyük ölçekli çiftçiler ürünlerini hasattan önce satarak fiyat riskini alıcıya transfer etmeye başladılar. Böylece piyasada vadeli işlemler oluşmaya başlamıştır. Zamanla ürün teslimatını garantiye almaktan çok fiyat değişimlerinden ve arbitraj imkânlarından yararlanmak isteyen spekülâtorler ortaya çıkmıştır. Böylece çiftçinin fiyat riskini yüklenecek bir grup daha devreye girmiştir (Coulter,2009). İlk

¹ www.usembassy.gov Erişim Tarihi: Mart 2021

vadeli işlemler olarak nitelendirilebilecek bu sözleşmeler her iki tarafa da planlama kolaylıkları getirmiştir. Ancak, bu sözleşmeler tarafların belirlediği ve denetlenmeyen düzenlemeler içerdiğinden; hem taraflardan birinin taahhüdünü yerine getirmeme riski ortaya çıkmıştır; hem de piyasada dolaşan ürünlerin kalite seviyelerinde belirli bir standart oluşturulamamıştır.

Bununla birlikte, zamanla piyasada var olan problemlere hem lojistik hem de teknolojik çözümler geliştirilmiştir. Üretim artışına paralel olarak çözüme kavuşturulan en önemli lojistik problem, ürünlerin standardize edildiği ve sağlıklı koşullarda depolandığı lisanslı depoların geliştirilmesidir. Diğer taraftan, 1848 yılında tahıl üreticileri birleşerek sağlıklı bir yasal düzenleme ile bugünkü şekliyle vadeli işlem sözleşmesinin ilk kez kullanıldığı seksen iki üyeli Chicago Ticaret Kurulunu (CBOT) kurmuşlardır. Illinois eyalet meclisinin bir tüzüğünden geliştirilerek vadeli işlem piyasasına evrilmiş olan CBOT önemli bir tarımsal ürün piyasası haline gelmiştir (Coulter,2009).

CBOT ile piyasa, risklerin aktarabileceği bir ortama kavuşmuştur. Bu işlemlerde ulaşılan işlem hacimlerindeki artış sonucunda tarafların sorumlulukları hususlarında görülen belirsizlikler sebebiyle tahıl ticareti yeniden düzenlenerek kontrat uygulaması geliştirilmiştir. Kontratlar kalite, tür, miktar, teslim tarihi ve teslim yerini matbu şekilde standardize ederek yalnızca fiyatı boş bırakan bir araç olarak oluşturulmuş ve uygulamaya konulmuştur. Böylece, ticareti yapılan malı standardize eden sözleşmeler ile piyasalara risk yönetme aracı sunulmuştur (Coulter,2009).

Dünya genelinde tarımsal emtia ticareti verilerine göre vadeli işlem borsalarından hacim olarak en yüksek işlem hacmi ABD borsaları oluşturmaktadır. Vadeli işlem sözleşmelerinin işlem gördüğü vadeli işlem piyasaları, ticaretin planlı şekilde gerçekleştirildiği tam rekabetçi prensiplerin hâkim olduğu liberal ekonomilerde sağladığı faydalar, işlem kolaylıkları nedenleri ile vazgeçilmez

piyasalar hâline gelmiştir. CBOT bu süreçte ürün ticaretinde önemli hâle gelmiş ve derecelendirme sistemi sayesinde üreticileri kaliteli hububat üretmeye teşvik ederek piyasasında işlem yapan alıcılara kaliteli hububat temin etme imkânı sunmuştur. Vadeli işlemler, ürünlerin fiziki olarak teslimi öncesinde fiyatın alıcılara garanti edilmesini sağlaması nedeniyle CBOT' ta işlem yapanlar arasında kısa süre içerisinde yaygınlaşmıştır (Coulter,2009).

Bu borsalarda başta pamuk, kahve, mısır, portakal suyu, soya fasulyesi, buğday ve diğer birçok mamul sözleşmesi alınıp satılmaktadır. Bu borsalar, lisanslı depolarla bütünleşmiş olarak çalışmakta, teslim şartlı vadeli sözleşmelerde, mamul teslimi lisanslı depolardan yapılmaktadır (Coulter,2009).

Hububata ilişkin depoların yapımı aritmetik olarak artarak devam etmiş ve yüzyılın sonlarında kooperatifler kendi depolarını inşa etmeye başlamıştır. Bu durum büyük ölçekli kurumsal işletmelerin karşısında çiftçilerin pazarlık gücünü artırmıştır. Bu dönemde “spot”, “forward” ve “minimum fiyat kontratları” gibi çok farklı türde kontrat tipleri kullanılmış ve CBOT, depoların hububat alımlarında kullandığı fiyatlarda belirleyici olmuştur (Coulter, 2009).

1916 yılında ABD Depolama Kanunu ve ilgili devlet kanunlarının birleşmesiyle düzenleyici bir rejim oluşturulması amaçlanmıştır (Coulter, 2009). 1917 yılından itibaren tarım ve gıda ürünlerinde ticareti düzenlemek ve kaliteyi artırmak amacıyla belirli ton ve kalitedeki ürünlerin üretim, ihracat, depolama ve dağıtım işlemleri lisansa tabi tutulmuştur. Lisans uygulaması üç farklı aşama için başlatılmıştır. i. Soğuk hava depoları ii. Hububat, pamuk ve yerfıstığı depoları iii. Üretim, işleme ve paketlenme tesisleri. İlk ve ikinci madde kapsamında verilen lisanslar, söz konusu işletmelerin uygun şartlarda çalıştığını denetlemektedirken, üçüncü madde kapsamında verilen lisanslar aynı amacın yanı sıra ticari faaliyetleri düzenlemeyi hedeflemektedir. Soğuk hava depoları için süt tozu,

peynir, tereyağı, taze ya da dondurulmuş et ve balıklar, tavuk eti, yumurta, konserve ya da taze meyve ve sebzeler kapsama alınmıştır (Doğaka, 2014, s.44).

Lisanslı depoculuk uygulamaları kapsamında buğday ve çavdar Ağustos 1917'de, şeker rafinerileri ve şeker üreticileri Eylül 1917'de, yem bitkileri ve yem maddeleri Ocak 1918'de lisans programına alınmış ve her bir ürün için minimum depolama kapasitesi belirlenmiştir. Buğday, buğday unu, çavdar, çavdar unu, arpa, yulaf, mısır, pirinç, kuru fasulye, pamuk, yerfıstığı ve soya lisanslı depoculuğa elverişli ürünler olarak belirlenmiştir. Mayıs 1918'de tüm lisanslı uygulamalar için genel şartları ortaya koyan Genel Lisans Düzenlemesi yayımlanmış ve bir genel düzenleme çerçevesinde 14 farklı ürün grubuna yönelik düzenlemeler oluşturulmuştur. Genel bir yasal düzenlemeyle birlikte eyalet düzeyinde de düzenlemeler yapılmıştır (Doğaka, 2014, s.44). Yasanın, tarımsal ürün mudileri için koruma, tarımsal ürünlerin depolanması için ülke çapında bir standart düzenleyici sistem oluşturma, emtia ve finans piyasalarında lisanslı depoculuğun (ürün senetlerinin) entegrasyonunu ve kabul edilebilirliğini artırma, tarımsal ürünlerin pazarlanması için devletlerarası ve küresel ticareti kolaylaştırma, makul fiyatlarla tarım ürünlerinin güvenli ve lisanslı depolarda ayırım yapılmaksızın depolanmasını sağlama gibi amaçları bulunmaktadır. Ülkede ticari depo alanlarının yüzde 47'si Birleşik Devletler Depo Yasası kapsamında lisanslıdır. ABD'nin depoculuk kanunu lisansları kontrolörler, tartıcılar, numune alıcıları ve sınıflandırıcılar olmak üzere 12 bin kişiyi etkilemektedir. (Warehouses Licensed Under the U.S. Warehouse Act, 2018).

ABD'deki ürün borsaları spot işlem yapan borsalardan gelişerek vadeli işlem yapan borsalara dönüşmüştür. Tamamen özel sektör eliyle yürütülmekte olan ürün borsacılığı ve lisanslı depoculuk bütünleşik olarak çalışmakta, teslim şartlı vadeli kontratlarda ürün teslimi lisanslı depolardan yapılmaktadır. ABD firmaları dünya çapında yatırım yapıp lisanslı depo ağı oluşturarak ürün ticaret ve pazarlamasında hâkim rol oynamaktadır (Yücel, 2018, s.3). Böyle gelişmiş bir

sisteme sahip olması dolayısıyla ABD’de ürün fiyatları borsalarda belirlenmektedir. Chicago, Minneapolis, Kansas City gibi ihtisaslaşmış ürün borsalarında tarımsal ürünler kontrat bazında satılmakta ve vadeli işlem borsalarında oluşan toplam hacmin neredeyse yüzde 1’i teslimata konu olmaktadır.

Dünyadaki en büyük opsiyon ve vadeli işlemler borsası Chicago Emtia Borsasıdır (CME Group). Grup; Chicago Ticaret Kurulu (CBOT), Chicago Ticaret Borsası (CME), New York Ticaret Borsası (NYMEX), Emtia Borsası (COMEX) ve Kansas Emtia Borsalarından oluşmaktadır. CME, birçok yan kuruluşu üzerinde düzenleyici / denetim yetkisine sahiptir. CME’ de işlem gören popüler yatırımlar forex vadeli işlemleri, para birimleri, hisse senedi endeksleri, faiz oranı vadeli işlemleri ve tarımsal ürünlerdir. Merc olarak anılan Chicago Emtia Borsası kamuya açık olup işlemlerinin yüzde 90’ının gerçekleştiği GLOBEX elektronik ticaret platformuna sahip güçlü bir organizasyondur. CBOT ve CME arasındaki birleşme 2006 yılında gerçekleşmiştir. Her iki organizasyonun hissedarları tarafından da onaylanan birleşme sonucu 25 milyar dolarlık piyasa kapitalizasyon değeri ile dünyanın en büyük türev borsası ortaya çıkmıştır. İzleyen yıllarda diğer borsaları da kendi bünyesine dahil ederek büyümeye devam etmiştir.

Amerika Birleşik Devletleri hükümeti, stratejik ihtiyaçları karşılığında aldığı mamulleri özel lisanslı depolarda muhafaza ederek sisteme destek vermektedir. Amerika Birleşik Devletleri’nde lisanslı depoculuk ve mamul borsacılığı tamamen özel sektör eliyle yürütülmektedir. ABD’de “Depoculuk Kanunu” çerçevesinde kurulu bulunan 191 adet pamuk lisanslı deposu, ülkede ticareti yapılan pamuğun yaklaşık %46’sını depolamaktadır. 681 adet hububat lisanslı deposu ise ABD’deki hububat ticaretinin %46,3’ünü gerçekleştirmektedir. Pamuk ve hububatın dışında 65 lisanslı depo daha vardır. Bu lisanslı depolar; soya fasulyesi, pamuk yağı ve sert kabuklu meyveleri kapsamaktadır (USDA, 2012).

Başta ABD olmak üzere gelişmiş ülkelerde etkin ve yaygın bir lisanslı depoculuk ile mamul ticareti sistemi bulunmaktadır. ABD dışında, Kanada, Polonya, Bulgaristan, Romanya, Macaristan, İngiltere gibi ülkelerde de lisanslı depoculuk uygulamaları vardır. Son yıllarda Tanzanya, Zimbabve, Gana gibi az gelişmiş ülkelerde tarımsal piyasaların düzenlenmesi ve tarımsal kalkınmayı sağlamak için lisanslı depoculuk konusunda çalışmalar yapılmaktadır (Doğaka, 2014, s.46).

BEŞİNCİ BÖLÜM

FİRMA GÖRÜŞ VE DEĞERLENDİRMELERİ

Tokay Danışmanlık Denetim Hiz. Tarım Ürünleri Gıda İnş. Taah. Paz. San. Tic. Ltd. Şti. 2012 yılında kurulmuş olup lisanslı depo tesisinin ve ilgili şirketin kurulmasının yanı sıra, lisanslı depoculuk faaliyeti sürecinde mevzuat kapsamında iş ve işlemlerin izlenmesi, oluşabilecek aksaklıkların giderilmesi gibi hizmetler vermektedir.

Firmanın ana ilkesi, yatırımcıların lisanslı depoculuk konusunda doğru karar almalarını sağlamak olup bunun için yatırımcıların tüm yönleriyle lisanslı depoculuk konusunda bilgilendirilmesi, yatırım kararı alınması halinde yatırımın tamamlanarak lisansın alınması sağlanmaktadır. Lisans alınması akabindeki süreçte ise işletme döneminde şirketlerin sorunlarının çözümüne destek verilmektedir. Bugüne kadar lisans alan 159 firmanın 120 tanesine firma tarafından danışmanlık hizmeti sağlanmıştır.

Firma kurucu müdürü Hikmet ÖZKAN ile yapılan görüşmede lisanslı depoculuk sisteminin Türkiye uygulaması üzerine değerlendirmeleri aşağıda özetlenmiştir.

5.1. Türkiye’de Lisanslı Depoculuğun Gelişimi

2000’li yılların başlarında hububatta dünya fiyatı 180-200 ABD doları iken, TMO alım fiyatları 300-350 ABD doları seviyelerindeydi. Sanayide kullanılan girdi için yurtdışından ürün getirmek o dönemde daha avantajlı görülüyordu çünkü ürün daha standart, daha kaliteli ve daha ucuzdu. Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)’ne kapsamında verilen taahhütler çerçevesinde hububata vergi konarak fiyatlar

dengeleniyordu. Nüfus o dönemde 55-60 milyon, buğday üretimi 9 milyon hektar alan ve 22 milyon tonda. TMO 5-8 milyon ton alım yapabiliyordu. Sanayicinin talebinden fazla üretim olduğu için, TMO üretim fazlası için alım yapmak durumunda kalıyordu. TMO, 350 ABD dolardan alım yaptığı tüketim fazlası ürünü 200 dolar/ton civarından ihraç ediyordu. Ürünü sağlıklı şartlarda saklama imkânı mevcut değildi. Toprak altında stoklama yapılan, Türkiye'nin her yerinde kuyrukların oluştuğu, TMO'nun geçici iş yeri açmak zorunda kaldığı o dönemde bu süreç devlete ağır bir maliyet yükliyordu. Devlet zararda olmasına rağmen üretimi devam ettirmek için alım yapmaya devam etmiştir.

Lisanslı depoculuk sisteminin tüm bu süreçlerde yaşanan sıkıntıların giderilmesinde etkili olduğu görülmüştür. Lisanslı depoculuk ile amaç, çiftçilerin hasat döneminde düşük fiyattan TMO'ya satış yapmasının önüne geçilmesi, kredi kullanabilme imkanlarının artması, tarım ürünlerinin depolama şartlarında iyileşme sağlanmasıdır. İleriye dönük projeksiyon yapıldığında, nüfusun ve buna bağlı olarak tüketimin olarak artacağı, diğer taraftan konut talebindeki artıştan kaynaklı tarım alanları küçüleceğinden ekilen alanın azalacağı öngörülmüştür. 2005 yılında düzenleme yapılmış ve kanun yürürlüğe girmiştir.

Mevzuat alt yapısının hazırlanması sonrasında özel sektörün bu alana yatırım yapma konusunda istekli davranmadığı görülmüştür. TMO piyasada etkin bir oyuncu olarak, özel sektörü teşvik etmek ve yol göstermek amacıyla 2010 yılında TMO-TOBB Tarım Ürünleri Depoculuk San. ve Tic. A.Ş. şirketini kurmuştur. Lisanslı depoculuk sektörünün gelişimine ve yaygınlaştırılmasına yön veren, ürün piyasalarında istikrara ve ekonomik dinamizme katkıda bulunan bir kurum olmak vizyonuyla kurulan firmanın, öncelikle Ahiboz -Polatlı -Lüleburgaz şubeleri açılmış ve sektöre tanıtılmıştır. Özel sektör bir taraftan sistem hakkında yeterli bilgi sahibi olmadığı bir taraftan da sistemin sağlayacağı karlılık seviyesini öngöremediği için çekimserliğini devam ettirmiştir. Bu süreçte devlet teşvikleri geliştirilerek 2008 yılında, stopaj, gelir vergisi, katma değer vergisi muafiyeti gibi destekler yürürlüğe

girdi. 2014 yılında, depo kira desteği, nakliye desteği gibi eklenen teşviklerle özel sektör bu alana yatırım yapmaya başlamıştır.

Bu düzenlemelerin yanı sıra 2016 yılında TMO'nun tüm lisanslı depolardan alım yapacağını açıklamasıyla yatırımcılar ve kredi kuruluşlarının lisanslı depoculuk sistemine olan ilgisi artmıştır.

5.2. Lisanslı Depoculuk Sisteminin Mevcut Durumu

2022 yılına gelindiğinde, toplamda 15 milyon ton kapasiteli deponun kuruluş izni alınmış durumdadır. Bu depoların 8,3 milyon tonu lisans almış bulunmaktadır. 2022 yılı sonunda lisanslı kapasitenin 9,5-10 milyon tona ulaşacağı öngörülmektedir. Lisanslı depolarda bulunan ürünlerin %99'u hububattan oluşmaktadır. Hububat alanında depolanan ürünlerden sırasıyla buğday, arpa ve mısır en yüksek hacmi oluşturmaktadır.

İç Anadolu Bölgesi'nde yer alan lisanslı depoların incelenmesi, hububat fiyatının izlenmesi ve lisanslı depoculuk sisteminin gelişiminin takip edilmesi açısından doğru bir alan sağlamaktadır.

TMO'nun piyasadaki alım fiyatı, çiftçinin zarar etmeyeceği ve üretimin devam etmesinin sağlanacağı düzeydeki başa baş fiyattır. Piyasa açısından, açıklanan TMO fiyatı taban fiyat olarak değerlendirilmektedir. Bu fiyatın üstünde oluşan piyasa fiyatına TMO müdahale etmez. TMO fiyat oluşumu sürecinde; dünya fiyatları, çiftçinin üretim maliyetleri, Türkiye piyasa fiyatları değerlendirilir. Fiyat, yıllar itibarıyla belli bir sistematik içinde istikrarlı olarak dalgalanır. Müdahale fiyatını çok artırmak enflasyon yaratırken, düşük bırakmak üretimi düşürüp ithalatın artması yoluyla yine enflasyona yol açacaktır. Bu açıdan değerlendirildiğinde TMO fiyatı belli bir bant aralığında dengede olmak zorundadır.

TMO alımları 2014-2019 yılları arasında lisanslı depoların çoğalması ve yaygınlaşması ile düşüş göstermiştir. Çiftçi, doğrudan tüccara ya da lisanslı depoya hasat döneminde satarak ürünü elinden çıkarmaktadır. Çiftçi bu sistemde tek bir alıcıya ve düşük bir fiyata razı olmak durumunda kalmamaktadır. Piyasada alıcı sayısının artmış olması, piyasa fiyatını yükseltmekte böylece çiftçi ürünü değerinden satma imkânı bulmaktadır. Bunun yanı sıra çiftçilerin lisanslı depolara ürün verdiğinde ürün bedelinin aynı anda banka hesaplarına aktarıldığını görmesi sistemin en önemli avantajı olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte sistemin yaygınlaşması paydaşlara sağladığı faydaların duyurulmasına bağlıdır. Bu açıdan sistemin işleyişinin tanıtımı yetersiz görülmektedir. TÜRİB tanıtım anlamında da sistemi desteklemektedir. Diğer taraftan tüccarlar zamanla sistemi benimsemekte ve TÜRİB' de işlem yapan yatırımcı sayısı artmaktadır.

Bankalar sistemin ilk yıllarında kredi kullandırma açısından riskin yüksek olduğunu değerlendirip kredi vermekte çekingen davranmaktaydılar. Garanti Bankası A.Ş., TMO-TOBB Tarım Ürünleri Depoculuk San. Ve Tic. A.Ş. kuruluşunda devlet garantisinin de olması dolayısıyla bu alanda öncülük etmiştir. Günümüzde 8 milyon ton hacminde lisanslı depo kurulmuş durumdadır ve hiç batık kredi bulunmamaktadır. Bu durum bankaların kredi verme eğilimini artırmaktadır. Bankalar günümüzde lisanslı depo kuruluşunun tamamı için kredi imkânı yaratmaktadırlar. Sistemde kredi kaynağına ulaşma açısından bir problem yaşanmamaktadır.

ALTINCI BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye’de lisanslı depoculuk sisteminin tarım ürünlerinin fiyatlarının oluşumuna etkisinin İç Anadolu Bölgesi özelinde incelendiği bu çalışmada, hububat üretiminin önemli bir bölümünü oluşturan buğday tarımında, lisanslı depoculuk sisteminin, bölge ve ürün çeşidi anlamında amacına uygun olarak verimli ve etkili şekilde gelişmekte olduğu değerlendirilmektedir. Üretim hacminin artışına bağlı olarak depoculuk sisteminin gelişmesi ve depo kapasitesinin artırılması yönünde vergi teşvikleri yoluyla devlet desteğinin, çeşitli finansman araçları yoluyla da özel sektör katkısının artacağı öngörülmektedir.

İç Anadolu Bölgesi verileri değerlendirildiğinde, bölgede buğday üretimi yıllar itibarıyla 6 – 8 milyon ton civarında dalgalanmaktadır. 2021 yılı verilerine göre bölgede lisanslı depo kapasitesi 7 milyon ton civarında olup mevcut kapasitenin kullanım oranı %67’dir. Lisans verilen depoların tamamının kullanım izni alarak faaliyete geçmesiyle bölge buğday üretiminin tamamını kapsayacak şekilde kapasite kullanım oranına ulaşılabileceği sonucuna ulaşılmaktadır. Buğday ürünü özelinde, İç Anadolu Bölgesi’nin, LDS ile ulaşılmak istenen hedeflerden biri olan, ürünlerin stoklanması ve yıl boyu arzının sağlanması bakımından yüksek oranda başarı sağladığı değerlendirilmektedir.

Tarımsal üretimde süreklilik sağlandığında, bir yandan arzın zaman ve miktar olarak dengeli şekilde piyasaya sürülmesi ile arz yönlü fiyat şokları sınırlandırabilecek, piyasada ithalat talebi ile birlikte kur şoku kaynaklı enflasyon azalacak ve böylece fiyatlarda öngörülebilirlik artacaktır. İki kanaldan da enflasyon hedeflemesinde gıda fiyatlarından kaynaklı dalgalanmalarda belirgin bir azalma

sağlayacaktır. Yaş ve dayanıksız tarım ürünlerine kıyasla saklanabilir tarım ürünleri, enflasyon hedeflemesi çerçevesinde takip edilen, gıda fiyatlarındaki katılık ve kalıcılıkları daha belirgin şekilde etkilemektedir. Gıda fiyatı oluşumuna yapısal ve uzun süreli etkileri olan dayanıklı tarım ürünlerinin üretiminin tüm yıla yayılması ve ürün kalitesinin standart hale getirilmesini mümkün kılan LDS ile işlenmiş gıda üreticilerin taleplerinin tüm yıl boyunca karşılanması, tarım ürünlerinde üretim ve tüketim miktarlarının dengeli bir şekilde zamana yayılmasını ve sağlıklı fiyat oluşumunu sağlayacaktır (Tümen ve Songül, 2017).

Üretimde verimliliğin artması, tarım ürünleri üreticilerinin finansmana erişiminin kolaylaşması ve finansman kısıtlarının kalkması ile mümkün hale gelmektedir (Tümen ve Songül, 2017). LDS'nin avantajlarından biri olan rehin fonksiyonuyla ELÜS'lerin finansmanda kullanımı, bu yolla üretimde verimliliğin artmasına katkı sağlamaktadır. Toplam tarımsal kredi kullanımı arttıkça ELÜS teminatı ile kullanılan kredi oranı da artmaktadır (Özsoy ve diğerleri, 2022, s.40). Bu artış İç Anadolu Bölgesi özelinde, tarımsal kredi kullanımının arttığını gösteren verilerle birlikte değerlendirildiğinde, bölgede finansman amacıyla ELÜS'lerin kullanımının artacağı öngörülmektedir.

İç Anadolu Bölgesi'nde 2015-2021 yıllarında kullanılan tarımsal kredi miktarı 2008-2014 yıllarına kıyasla yaklaşık beş kat artmıştır. Bu oran 2015 yılı sonrasında finansman ihtiyacının kredi kanalıyla karşılanmasında belirgin bir artış yaşandığını göstermektedir. Türkiye'de kullanılan toplam tarımsal kredi içinde İç Anadolu Bölgesi'nin payı da aynı dönemler itibarıyla %17' den %23'e yükselmiştir. LDS'nin etkinliğinin artmaya başladığı 2015 yılı baz alınır, sistemin İç Anadolu Bölgesi özelinde etkin şekilde kullanıldığı söylenebilmektedir. Daha detaylı ve net sonuçlar için bankaların ELÜS karşılığı kullandığı kredi verilerini açıklamasına ve resmî kurumların bu yönde hazırlayacağı raporlara ihtiyaç duyulmaktadır.

Lisanslı depo hacmi arttıkça ELÜS kullanımı da artacaktır. LDS ile ulaşılmak istenen hedeflere ulaşmak için, özellikle politika yapıcıları tarafından üreticiler ve yatırımcılar nezdinde sistemin bilinirliğinin artırılması yönündeki tanıtım ve yaygınlaştırma çalışmalarına ivme kazandırılması gerektiği düşünülmektedir. Mevzuat anlamında da hali hazırda lisanslı depo kapsamında bulunan ürün çeşidinin artırılması, lisanslı depo kapasitesinin artışında ciddi etkiler yaratabilecektir. Depo kapasitesinin artması ile ELÜS hacminde yaşanacak artış, borsada işlem gören varlık hacminde derinleşme sağlayacak hem üretici hem de yatırımcı sayısında artış yaratarak, emtia borsacılığının da gelişimine katkıda bulunacaktır. Banka ve finansman kuruluşlarının ELÜS kanalıyla kredi kullandırma prosedürlerini gözden geçirmeleri, basitleştirmeleri ve tanıtım yoluyla yaygınlaştırmaları, ELÜS karşılığı kredi kullanımına özel kredi paketleri bulundurmaları ile LDS'nin etkinliği artacaktır. Bu amaçla kamusal tedbirler alınabileceği öngörülmektedir. Böylece, ELÜS rehini karşılığı kredi imkanının daha etkin kullanımı ve bunun sonucunda da işletmelerin finansmana erişiminin kolaylaştırılmasına katkı sağlanması mümkün olabilecektir (Özsoy ve diğerleri, 2022, s.40).

Enflasyonu etkileyen faktörler içinde gıda fiyatlarındaki hareketliliğin belirleyicilerini takip etmek önem arz etmektedir. Gıda enflasyonundan belirgin ölçüde etkilenen tüketici fiyatlarını en güçlü şekilde etkileyen unsurların, sırasıyla, üreticiye ödenen fiyat ve yurt içine arz edilen üretim miktarı olduğu ortaya konulmaktadır. Bu çerçevede, elde edilebilecek en temel politika çıkarımı ise gıda enflasyonunun azaltılmasında yurt içi arzı artırmaya yönelik politikaların oldukça etkili olabileceğidir (Eren ve diğerleri, 2017, s.1). LDS'nin bu açıdan sağlayacağı faydalardan ilki, ürün kalitesini artırarak ürün verimliliğindeki artışın ve üretimde devamlılığın sağlanması olacaktır. Bu katkısının yanı sıra LDS üreticiye ödenen fiyat konusunda, dengeli ve sağlıklı fiyat oluşumunu sağlayarak da yapısal sorunların çözümünde rol alacaktır. Bu iki husus birlikte göz önüne alındığında, sistemin gelişmesi, yaygınlaşması ve etkinliğinin artmasıyla birlikte, LDS

kapsamındaki ürünlerin gıda enflasyonuna olan katkısının azalacağı değerlendirilmektedir.

ABD' de kurulan ve geliştirilen LDS günümüzde, tarım ürünlerinin sağlıklı bir şekilde depolanabilmesini ve pazarlanabilmesini sağlayan ve böylece, tarım politikalarına entegre bir sistem haline gelmiştir. Bu kapsamda ABD'de LDS temel alınarak uygulanan destekleme fiyat politikası incelenerek Türkiye' de de benzer piyasa alt yapısı kurulması ile birlikte LDS'nin tam rekabet piyasa şartlarına yakınsaması ve böylece tarım ürünlerinde sağlıklı fiyat oluşumuna katkıda bulunması beklenmektedir (Kaya, 2018, s.54).

KAYNAKÇA

- 5300 sayılı Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk Kanunu (17.02.2005 tarih, 25730 sayılı T.C. Resmî Gazete).
- Elektronik Ürün Senedi Yönetmeliği (04.04.2015 tarih, 29316 sayılı T.C. Resmî Gazete).
- Lisanslı Depoculuk Tazmin Fonu Yönetmeliği (18.01.2013 tarih, 28532 sayılı T.C. Resmî Gazete).
- Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk Yönetmeliği (12.04.2019 tarih, 30743 sayılı T.C. Resmî Gazete).
- Ürün İhtisas Borsasının Kuruluş, Faaliyet, İşleyiş ve Denetim Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik (10.08.2017 tarih, 30150 sayılı T.C. Resmî Gazete). Yetkili Sınıflandırıcıların Lisans Alma, Faaliyet ve Denetimi Hakkında Yönetmelik (18.01.2013 tarih, 28532 sayılı T.C. Resmî Gazete).
- Akçelik F., Yücel Yüksel C. (2016). Türkiye’de Gıda Fiyatları Uluslararası Bir Karşılaştırma. TCMB Ekonomi Notları. Sayı. 2016-23.
<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/413e4314-b09a-4579-8c76-61183939c4a8/en1623.pdf?MOD=AJPERES&CACHE=NONE&CONTENTCACHE=NONE>
- Alkın, E., Yıldırım, K., Özer, M. (2005). İktisada Giriş. Anadolu Üniversitesi., Eskişehir.
- Coulter, J. (2009). Review of Warehouse Receipt System and Inventory Credit Initiatives in Eastern & Southern Africa. United Nations UNCTAD.
- Doğan A. (2009). Ekonomik Gelişme Sürecine Tarımın Katkısı: Türkiye Örneği. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. Sayı No:9, Sayfa No:365-392.
- DPT. (2001) Ulusal Gıda ve Beslenme Stratejisi Çalışma Grubu Raporu. Ankara
- Eren O., Hilmi Kal S., Özmen M.U., (2017) Türkiye’de Gıda Enflasyonunun Belirleyicileri. TCMB Ekonomi Notları. No: 2017-15. 29 Aralık 2017.
- Ergun, H. (2018). İslam Ekonomisi Çerçevesinde Tarımsal Emtia Ticareti ve Finansmanı Üzerine Bir Alan Araştırması. Doktora Tezi, T.C. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya

Gıda Komitesi, Erişim Tarihi:16.11.2020.

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/01/20200103-8.pdf>

<https://www.resmigazete.gov.tr/fihrist?tarih=2019-01-18>

Ingco M.D. ve J.Nash.(2004) *Agriculture and the WTO-Creating a Trading System for Development*, World Bank-Oxford Univ. Copublication.

İlter Y.B., (2015). Ürün Senedinin Tarım Sektörünün Finansmanındaki Rolü. Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi, Ankara.

İnan İ. H., Gaytancıoğlu O., Erbay R., Yılmaz F., (2003), “Gelişmiş Ülkelerde Tarım Piyasalarının Organizasyonu”, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul

Karabaş, S. ve Gürler, A. Z. (2010). Lisanslı Depoculuk Sisteminin İşleyişi ve Türkiye’de Uygulanabilirliği. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi.* Sayı No.1, Sayfa No.196-210.

Kaya, M. (2017). Tarımda Lisanslı Depoculuk Sistemi: Hububat Piyasası Örneği. Uzmanlık Tezi, Kalkınma Bakanlığı, Ankara.

Kaya, M. (2018). Türkiye’de Buğday Piyasası: TMO Alımlarının Ekonometrik Analizi. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara

Kılıçarslan, A. ve Sucu, M. (2021), Ticaret Borsası ve Ürün İhtisas Borsasında İşlem Maliyetleri: Karşılaştırmalı Bir Uygulama, *Sakarya İktisat Dergisi*, Sayı No.10(3), Sayfa No.257-274

Kıymaz, T. (2008). Dünya Tarım Piyasalarında Serbestleşmenin Türk Tarımına Fiyat ve gelir Yönünden Yansıması. DPT, Ankara

Konya Ticaret Borsası, Karşılaştırmalı Bülten. (2005 ve Sonraki Yıllar). Erişim: Kasım 2022
<http://www.ktb.org.tr/?cat=50>

Memiş, S., Keskin, D., (2015). Tarımsal Mamullerde Lisanslı Depoculuk Sisteminin Rolü. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Cilt No.22, Sayı No.2, Sayfa No.619-633. Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. MANİSA

- Özdemir, Z. (2007). Enflasyon Hedeflemesi Çerçevesinde Fiyat Endeksleri Çözümlemesi. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara
- Özsoy Çalış N., Babuşçu Ş. ve Hazar A., (2022). Bir Tarımsal Kredi Olarak ELÜS Rehni Karşılığında Kredi Kullanımını, *Gümrük Ticaret Dergisi*, Sayı No.27, Sayfa No.25-41. Erişim: 21.05.2022
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2138625>
- Resmî Gazete. 2014/20 sayılı Başbakanlık Genelgesi
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/12/20141209-9.htm>
- Resmî Gazete. 2016/30 sayılı Başbakanlık Genelgesi
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/12/20161227-3.pdf>
- Resmî Gazete.2022/11 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/06/20220618-11.pdf>
- Resmî Gazete. 7161 sayılı Vergi Kanunları ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/01/20190118-1.htm>
- Resmî Gazete. T.C. Ziraat Bankası A.Ş. ve Tarım Kredi Kooperatiflerince Tarımsal Üretime Dair Düşük Faizli Yatırım ve İşletme Kredisi Kullanılmasına İlişkin Karar
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/09/20220915-7.htm>
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019) On Birinci Kalkınma Planı, Ankara
- T.C. Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı (Doğaka), (2014) Erişim: 10.11.2021
https://www.dogaka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/www.dogaka.gov.tr_239_ZW8E24OE_Tarim_Urunleri_Lisansli_Depoculuk_Arastirmasi_ve_On_Fizibilite_Calismasi.pdf
- T.C. Doğu Akdeniz Kalkınma Ajansı (Doğaka), (2014). Erişim:25.10.2021
https://www.dogaka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/wwwdogakagovtr_520_re2n81dd_tarim-urunleri-lisansli-depoculuk-arastirmasi-ve-on-fizibilite-calismasi.pdf
- T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, (2021). Erişim: 05.11.2021, Tarım Ürünleri Piyasaları, Buğday. <https://arastirma.tarimorman.gov.tr/tepge>

- T.C. Ticaret Bakanlığı, (2021). Erişim: 02.12.2020. İç Ticaret- Lisanslı Depoculuk.
<https://www.ticaret.gov.tr/ic-ticaret/sikca-sorulan-sorular/lisansli-depoculuk-ve-urun-ihtisas-borsasi>
- Takasbank (Takas İstanbul), (2021). Erişim: 18.11.2021.
<https://www.takasbank.com.tr/documents/elektronk-urun-sened-slem-statstklar>
- TCMB, (2017a) Basın Duyurusu 2017-34.
<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/28f00ae4-8fbb-46cc-a90c-e0cf8c234cd8/DUY2017-34.pdf?MOD=AJPERES&attachment=true&CACHE=NONE&CONTENTCACHE=NONE>
- TCMB, (2017b). Bülten, 2017-46.
https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/f714fb5f-d731-443f-8aec-82e85f5c2a61/Bulten46_revize.PDF?MOD=AJPERES&CACHE=NONE&CONTENTCACHE=NONE
- TCMB, (2017c). Basın Duyurusu 2017-29.
<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB%20TR/Main%20Menu/Duyurular/Basin/2017/DUY2017-29>
- TCMB, (2018a). Gıda Bilgi Notu.
<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/dc696a86-a7ae-4272-89ab-45e686f4611b/GidaKomitesi.pdf?MOD=AJPERES&CACHE=NONE&CONTENTCACHE=NONE>
- TCMB, (2018b). Para Politikası Kurulu Toplantı Özeti. 2018-12.
<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/e1fd0e9d-ba7a-4e05-898c-5c90746c8a1b/DUY2018-12.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-e1fd0e9d-ba7a-4e05-898c-5c90746c8a1b-mcmdpYh>
- TCMB, (2021) Enflasyon Raporu, 2021-3.
https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/4ee9469c-7a4f-406d-bc3b-b3738e6af252/Kutu+2.6_2021_iii.pdf?MOD=AJPERES&CACHE=NONE&CONTENTCACHE=NONE
- Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO), (2021). Erişim: 07.10.2021. 2020 Yılı Hububat Sektör Raporu.
<https://www.tmo.gov.tr/Upload/Document/sektorraporlari/hububat2020.pdf>

- Toprak Mahsulleri Ofisi Ana Statüsü (4/4/1990 tarih ve 90/T-19 sayılı Yüksek Planlama Kurulu Kararı)
- Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü (TMO), Hububat Alım Fiyatları. (2055-2022) Erişim: Kasım 2022
<https://www.tmo.gov.tr/Upload/Document/alim/2022/hubmudalimfyt.pdf>
- Toprak Mahsulleri Ofisi. Erişim: 20.03.2021, <https://ticaret.gov.tr/ic-ticaret/lisansli-depoculuk/genel-bilgiler>
- Tümen H., Songül H., (2017). Lisanslı Depoculuk Sistemi Fiyat İstikrarına Nasıl Katkı Sağlıyor? Erişim Tarihi: Mart 2020. TCMB Analizler.
<https://www.tcmbblog.org/wps/wcm/connect/blog/tr/main%20menu/analizler/lisansli-depoculuk-sistemi-fiyat-istikrarina-nasil-katki-sagliyor>
- Türkiye Ürün İhtisas Borsası (TÜRİB), (2021). Erişim: 22.11.2021.
https://www.turib.com.tr/wp-content/uploads/2021/04/2020_turib_faaliyet_raporu.pdf
- Türkiye Ürün İhtisas Borsası, Veri Merkezi. Erişim: Kasım 2022
<https://www.turib.com.tr/tarihsel-veri/>
- Yiğit, S. (2021) Elektronik Ürün Senetlerinin Uygulama hacmi ve Türkiye Teşvikleri. *Press Academia Dergisi* Sayı No.14, Sayfa No.69-74. Erişim: Kasım 2022 <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2207216>
- Yücel, İ. (2018). Lisanslı Depoculuk Sistemi ve Ürün İhtisas Borsacılığı.
<https://www.slideshare.net/ismailyucel/lisansli-depoculuk-ve-rn-ih-tisas-borsacl>